

Václav Augustin

V ZAJETÍ
SOKOLNICTVÍ

work in progress

Václav Augustin 2. 10. 1960

„V minulém životě jsem musel být jestřábem,“ říká o sobě autor knihy a vášnivý sokolník Václav Augustin. „Sokolnictví dělám od šesti let. Začalo to načerno poštolkami, kavkou a pak přišla i sova. V patnácti jsem si na nádraží v Pardubicích koupil knížku Výcvik loveckých dravců a bylo rozhodnuto, už v tom létám na celý život.“

Před sedmi lety se autorovi narodil vnuk a současně z jeho života tragicky odešel jeden blízký přítel, také skvělý sokolník. Ještě téhož večera byly napsány první řádky této knihy. Život jde ruku v ruce se smrtí.

... byl to krásný, úspěšný a dlouhý den plný emocí, umocněný nálezem jestřábího hnízda s nádhernými mláďaty. Opět po roce se mě zmocňuje vzrušení, radost a starost o osud a přežití oněch mláďat tak vznešeného dravce a obratného lovce, jestřába lesního. Mé pocity dovede pochopit možná jen zasvěcený divák, pozorovatel, obdivovatel dravců, sokolník, lesák, myslivec, ochránce dravců a přírody.

Václav Augustin

V ZAJETÍ SOKOLNICTVÍ

work in progress 2013

© **Autor:** Václav Augustin
© **Fotografie na obálce:** Miloš Vógl
© **Grafický návrh:** Klára Stejskalová
© **Design a sazba:** Ondřej Sladký
Redakce: Jaroslav Kestřánek
Jazyková korektura: Roman Sovák

ISBN: 978-80-905476-7-4

Předmluva

Psal se rok 2006. Nebyl to pro mě rok vůbec úspěšný. Od jeho samého začátku mne provázely nezdary, průšvihy a potíže. Výjimkou byl 18. březen, kdy se mé první dceři narodil syn, můj první vnuk Matyáš. Jinak bych řekl: „Byl to pro mě rok velice neúspěšný, problémový, rok, který za moc nestál.“ Navzdory tomu jsem měl to štěstí s vámi být a žít a také začít psát tuto knihu. Knihu o tom, čemu věnuji velkou část svého života a co se stalo mou životní potřebou a láskou.

Věnování

„Zdeňku, již půl roku si pohrávám s myšlenkou, že napíši knížku ‚Něco o sokolnictví a vše dostupné o jestřábu lesním a jeho výcviku‘ a Tobě ji jako prvnímu věnuji. To proto, že máš na výcvik ‚krále lesa‘ kterým jestřáb lesní bezpochyby v ptačí říši v našich krásných lesích je, málo času a s jeho výcvikem se jako spousta jiných sokolníků, trápíš. **Dnes 7. prosince 2006** jsem se v 17.50 hodin dozvěděl, že jsi tragicky zahynul. Nemůžu a nechci tomu uvěřit. Sedím a brečím jako želva. Zdeňku, slibuji Ti, že se o napsání této knihy pokusím

a že ji věnuji Tobě a svému vnoučkovi Matyášovi, jak jsem chtěl. Bohužel Tobě, Zdeňku, už jen in memoriam. Tento rok mě opět přesvědčil, že radost jde ruku v ruce se smutkem, že život jde ruku v ruce se smrtí. Matyášovi proto, že je to můj první vnuk, který se v tomto roce narodil, a Tobě ji věnuji hlavně proto, že jsi byl a v mém srdci vždy zůstaneš jedním z mých nejlepších kamarádů, který mi v tom samém roce navždy odešel. Věřím, že jsem byl rovněž Tvůj dobrý kámoš, Vašek, Ago...“

Úvod

Nevím přesně jak začít, ale vím, co a o čem chci psát. Rád bych shrnul vše dostupné, vše co vím a znám z vlastní dlouhodobé zkušenosti o jestřábu lesním, a popsal výcvik tohoto dravce. Je pro mě „králem lesa“ v naší krásné přírodě Českomoravské vrchoviny, naší tvrdé, ale úžasné Vysočiny.

Jak jsem již uvedl, zabývám se řadu let jeho výcvikem a vším, co se tohoto vznešeného dravce týká. Myslím si, že výcvik jestřába lesního zvládám, a tak se chci s vámi o své zkušenosti, úspěchy i nezdary podělit.

Především chci říct, že sokolnictví není koníček, ale pořádný „kúň“, který má pochopitelně, jako vše, své klady i zápory. Je to svým způsobem styl života. Milý čtenáři, pakliže této zálibě propadneš, stane se pro Tebe „drogou“, životní nutností, povinností, potřebou, která Ti bude ukrajovat a brát veškerý Tvůj volný čas. Zároveň Tě však bude v mnoha směrech uspokojovat, naplňovat a dávat energii a chuť do života. Ten je dnes plný spěchu, stresu, nedostatku času na rodinu a v neposlední řadě i na přátele a kamarády.

Hlavně setkání s přáteli, kamarády, popřípadě s lidmi se stejnou zálibou Ti tento koníček náležitě umožní. Představ si, že svítí podzimní slunce, jdeš se svými kamarády, známými a ostatními sokolníky po poli a někdo z nich nebo Ty sám se svým vycvičeným jestřábem lesním ulovíš zajíce polního. Věř, že je to úžasný pocit, přestaneš vnímat čas – ten se na okamžik zastaví, protože radost z úlovku je upřímná a od srdce. Teprve s odstupem času zjistíš a poznáš, jak moc je to důležité, krásné a vzrušující. Tím nemám na mysli jen právě prožitý okamžik, ale hlavně to, že někam patříš. Ale ne každý má k dravcům, k přírodě a k tomuto koníčku vloh, buňky a potřebné nadšení. Řekl bych, že sokolnictví Tě buď naplno pohltí, anebo Ti nebude vůbec nic říkat. Proto Ty, kdo bereš nošení dravce na ruce jako exhibici, jako módní trend, jako vidinu a možnost se zviditelnit, a Ty, který se nedokážeš vcítit do chování a „myšlení“ impulzivního, přímočarého a divokého dravce a lovce, jakým jestřáb lesní bezesporu je, prosím nezačínej s tímto koníčkem, prosím nezačínej se sokolnictvím.

Něco o sokolnictví

Sokolnictví je tradice, zkušenost, fenomén starý jako lidstvo samo. Jedná se o jeden z nejstarších a nejpřirozenějších způsobů lovu, který je dodnes provozován nadšenci sokolnictví, uznáván a obdivován nejen v Evropě, ale téměř na celém světě. Sokolnictví pocho-pitelně procházelo určitým vývojem a stupněm rozmachu, což se bude dít i nadále. Za výstižnou lze považovat starou definici, která říká, že sokolnictví je přirozený způsob lovu, při kterém jsou využí-vány přirozené vlastnosti, dovednosti a zbraně cvičeného dravce. Dle mého názoru k jeho vzniku vedlo několik důvodů a příčin. Jed-na z hlavních byla určitě touha a možnost získání úlovku-potravy. Dále lovecký pud člověka a touha ovládat nezkrotného, nespou-taného, divokého dravce. Byla to výsada a kratochvíle bohatých a mocných, hravost a hrdost člověka zkrotit a připoutat divokého dravce k sobě. Jistě jsem ale všechny příčiny neobsáhl a nevyjme-noval a ani nemohl všechny popsat. Sokolnictví je vlastnost lidstva uchovat kulturní zvyky, tradice a způsob života, protože jediné tak si může dnešní člověk uvědomit, odkud pochází a jakým vývojem prošel. Rozhodně zastávám názor, že sokolnictví je potřeba zachovat, udržovat, dále rozvíjet a zabývat se jím, protože je to svým

způsobem kulturní tradice, památka a odkaz předků. Nejdůleži-tějším výstupem celosvětové konference Asociace pro sokolnictví a ochranu dravých ptáků v hlavním městě Spojených arabských emirátů v roce 2005 bylo stanovení cíle; přijetí arabského sokolnictví jako světového kulturního dědictví lidstva organizací Unesco. Rok poté, na konferenci v Praze a Opočně, byl tento cíl rozšířen na požadavek přijetí také evropského sokolnictví. Ať již tato záležitost do-padne jakkoliv, rozhodně by bylo barbarstvím, kdyby tento způsob lovu nebylo možno v dalších letech, desetiletích a tisíciletích pro-vozovat. Což by se mohlo (při dnešním stavu legislativy a možnosti vyjadřování se k tomuto problému ze strany různých odborně ne-zasvěcených skupin lidí a řízení se heslem „chránit a zakazovat úpl-ně vše a za každou cenu“) klidně stát. Na toto dění okolo sokolnictví navázal nejprve v roce 2007 a pak v roce 2009 Sokolnický festival ENGLEFIELD, který potvrdil svojí jedinečností a účastí 52 zemí světa, že se jednalo o největší sokolnickou akci v historii sokolnictví. Snad to byl jasný signál, odkaz, přání a povinnost sokolnictví zachovat a opravdu uznat jako kulturní dědictví a památku organizací UNESCO.

A opravdu se povedlo. S odstupem času, dne 16. listopadu L. P. 2010, bylo v africkém Nairo-bi schváleno sokolnictví jako kulturní památka UNESCO, jako živoucí dědictví lidstva.

Z historie sokolnictví

Kdy a kde sokolnictví vzniklo, není spolehlivě doloženo, mohlo vznikat i souběžně, ale existuje domněnka, že jeho kolébkou je pás stepí jižní Asie. Historie sokolnictví bude asi delší, než naznačují dosud známé prameny. Předpokladem jeho rozšíření byla rozlehlá otevřená krajina stejně jako značná pohyblivost sokolníků a lov, jehož cílem nebylo pouhé získání kořisti. Původ a rozšíření sokolnického lovu je pravděpodobně spojeno s pohyblivými kmenovými asijskými jezdeckými kulturami. Centrum jeho vývoje byl patrně od poloviny posledního tisíciletí před naším letopočtem Irán. Odtud se sokolnictví šířilo na východ i na západ, pokud krajina a mentalita obyvatel nabízela vhodné podmínky. Úctyhodná data v často citovaných čínských a japonských pramenech většinou nedokázala čelit pozdějším vědeckým výzkumům. Současný nejstarší písemný doklad pochází z pátého století před naším letopočtem. Jde o KTESIASOVU zprávu o lovu s dravci u Indů, ale ani její věrohodnost není příliš jistá. Zmínka ARISTOTELE a jeho četných následovníků o použití sokolů k lovu vodního ptactva v Thrákii nevyovídá nic o historii sokolnictví. Řekové a Římané sokolnictví neprovozovali. Zpráva JULIA FIRMIKA MATERNA ze čtvrtého století našeho letopočtu, považována dlouhou dobu za spolehlivou informaci, byla odhalena jako falzum z 15. století. Germánské kmeny se s novým způsobem lovu seznámily při styku se Skýty a Sarmaty v černomořské oblasti nejpozději ve druhém století našeho letopočtu. Během období stěhování národů se sokolnictví pravděpodobně prostřednictvím germánského kmene Ostrogótů dostalo přes střední a západní Evropu až do Španělska a severní Afriky. V galorománské oblasti se o něm jako první na konci čtvrtého a v pátém století zmiňují PAULINUS Z PELLY a SIDONIUS APOLLINARIS. Ve stejné době si AUGUSTIN stěžuje na chování germánských Vandalů v Kartágu doprovázených psy a dravci. Z právních zásad Germánů lze vysledovat, že sokolnictví bylo známé u všech germánských kmenů a od poloviny prvního tisíciletí našeho letopočtu se stalo loveckou technikou řídicí se právními předpisy přijatými pravděpodobně někdy mezi druhým a čtvrtým stoletím našeho letopočtu. Vyšší kruhy svobodného germánského obyvatelstva, zejména šlechta a duchovenstvo, se vášnivě věnovaly sokolnictví. Stranou nezůstávají ani ženy. Při zkoumání pohřebišť byly v mnoha hrobech mužů i žen z neronského a karolínského období objeveny kostry dravců. O tom, jak velký byl počet příznivců tohoto způsobu lovu, nejlépe svědčí zákazy pro duchovenstvo. Po celá staletí se v krátkých časových odstupech, poprvé v roce

506 na církevním koncilu v Agde v jižní Galii, muselo opakovat, že biskupům, kněžím a diákonům je zapovězeno držení loveckých psů a sokolů. Tento zákaz pochopitelně nikdo nerespektoval. KAREL VELIKÝ a Ludvík Pobožný pravděpodobně sokolnictví příliš neholdovali, ale velmi brzy se v cestovních denících německých císařů objevují narážky na zvláštní postavení Nizozemí, jehož rovinatá krajina s četnými vodními plochami nabízela ideální podmínky k sokolnictví. V Anglii se tento způsob lovu rozvíjel podobně jako na pevnině. Naproti tomu ve Skandinávii se neujal, ať už pro nevhodný terén nebo z důvodu čistě loveckých. Prostě se nehodil k obrazu selského lovu čistě za účelem získání kořisti. O to větší byl podíl severských zemí na obchodu s dravci. Vedle Pruska a ostrovů v Egejském moři byla Skandinávie po staletí třetím a zároveň jejich nejdůležitějším zdrojem. Norští lovečtí dravci se dováželi od 11. století do Anglie a od poloviny 13. století do Německa, Španělska a Tunisu. S islandskými sokoly se setkáváme od 11. století, o grónských dravcích existují zmínky od 13. století. Často šlo o dary z politických důvodů. Těmi se patrně nechal vést i řád německých rytířů, když rozdával dravce ukořistěné při tažení Pruskem. Obchod s dravými ptáky, chycenými na Krétě a ostrovech východního Středomoří, se soustřeďoval do Benátek. Odchyt se v Evropě i na Východě uskutečňoval zejména za pomoci složitého odchytového zařízení, jehož vývoj můžeme sledovat až do 20. století. Silné impulzy dostalo sokolnictví v dobách křížových výprav. Střet evropské šlechty s orientální kulturou, ve které mělo

a má sokolnictví pevné místo, vedlo ke zdokonalení techniky například použitím sokolí čepičky a ke zvýšení zájmu o sokolnictví v Evropě. Odraz tohoto zájmu se projevil v klasickém díle FRIDRICH A II. z rodu Hohenstaufů O umění lovu s ptáky. Svým monumentálním pojednáním o šesti dílech císař předběhl dobu. Obsahem první knihy je ornitologie, dalších pět knih se zabývá lovem s dravci všeobecně a zvláštnostmi techniky lovu s ohledem na různé druhy dravců. Císař přistupoval k dílu kritičtěji než kterýkoliv spisovatel před ním. Byl nejen jedním z nejlepších odborníků, jaký kdy žil, nýbrž především přírodovědec, který svými vědomostmi převyšoval všechny své současníky. Uznával jen to, co bylo potvrzeno zkušenostmi nebo experimentem. Díky své originalitě císař knihou o sokolnictví rozmetl tehdejší pravidla sokolnického myšlení. Současně byl ale tak málo poplatný době, že se setkal s nepochopením. Jeho jedinečná monografie se zachovala jen v několika rukopisných exemplářích. Jejich zlomek, první dvě knihy, byl v roce 1596 vytištěn. Úplné vydání všech šesti knih v latině proběhlo až v roce 1942.

Ve střední Evropě se sokolnictví objevuje v době stěhování národů (4.–5. století). Rozšíření lovu se sokoly přináší vpád Hunů. Známy vojevůdce Attila (445–453) měl na štítě vyobrazeného sokola. První podrobnější zprávy o sokolnickém způsobu lovu nacházíme v análech ŘEHOŘE Z TOUR (6. století). Od té doby se tímto způsobem lovu nezaobírala jen šlechta a duchovenstvo, ale zejména celé panovnické dvory. V tomto směru vynikal KAREL VELIKÝ (768–814), nejen pro množství chovaných sokolů, ale i pro vydání prvních sokolnických zákonů platících po dobu 300 let. Sokolnictví je rovněž spojeno s kulturou, zejména výtvarnou, a je součástí mýtů a pověstí. Tak ze 7. století pochází legenda o sv. Bavonu, patronu sokolníků, jejímž protějškem je pověst o Trifonu. Tak lze zařadit i „důvod“ vpádu maďarských bojovníků na koních do Panonské kotliny v čele s knížetem Arpádem (890–907). Údajně byl motivován sledováním zbloudilého „turula“, altajského loveckého sokola. Není bez zajímavosti, že maďarští bojovníci měli na přilbách „rarotol“, pero z křídla rarocha. Můžeme soudit, že podobně jako u jiných národů se těšil tento způsob lovu velké oblibě i v raném středověku na našem území. Máme doklady hmotné kultury z archeologických výzkumů již z Velkomoravské říše. Bylo vyzvednuto lité bronzové nákončí s postavou sokolníka v Moravském Jánu. Stejně tak je významným dokladem pozlacené plechové kování ze Želénky. Je na něm zobrazen jelen napadený orlem. Nejznámější je však nález stříbrného terče, na němž je sokolník na koni, pocházející z hrobu v kostele Na Špitálkách ve Starém Městě u Uherské-

ho Hradiště. Existují však i písemné doklady o velkomoravském knížeti Svatoplukovi (871–893) v Letopisech fuldských z roku 869, že při lovu používal sokolů. Uvedené doklady dokreslují i přímé nálezy kostních zbytků z velkomoravských vrstev. Nelze nezpomenout císaře BEDŘIČA II. (1194–1250), který se synem MANFRÉDEM sepsali klasické šestidílné dílo. Je významné pro sokolnictví, ale i pro ornitologii, snad dosud i nedocenené. Vždyť do moderních jazyků bylo přeloženo teprve v roce 1943 a 1964 (anglické a německé vydání). Pochopitelně i naše archívy poskytují svědectví o sokolnictví. Jedno z důležitých svědectví obsahují spisy BOHUSLAVA BALBÍNA (1621–1688). Dovídáme se, že čeští sokoli byli nejzpůsobilejší k výcviku. A také, že jistý Burgundán každoročně chytal na Řípu sokoly, rarochy a jestřáby, v cizině nevyhledávanější. Údajně se o nich vyjádřil takto: „Mou i bratrovou touhou je chytat české sokoly s plavými drápy, zvláště mladé, které vycvičíme a vycvičené je prodáváme králům a knížatům za vysoké ceny.“ Ovšem nejstarší tradici má sokolnictví v Kirgizii a Kazachstánu, kterou si uchovává dosud. Mělo pravděpodobně vliv na rozvoj sokolnictví v Rusku. Od 9. století došlo k jeho rozmachu, největšímu v 16. a 17. století. Nejvýznamnější byly carské sokolnické dvory v Semenovském a Kolozenském, kde se chovalo nejméně 3000 různých dravců. Současně také sto tisíc holubů, což údajně nestačilo ke krmení, a byli proto přikupováni. Sokolnické slavnosti a lovy byly velmi okázalé. To však je tradice stará několik set let. Příkladem jsou slavnosti mongolského chána TAMERLÁNA (1336–1405),

Kostní zbytky sokola byly určeny v Mikulčicích a v Mutěnicích. Ovšem z těchto nálezů nemůžeme rozhodnout, zda to byli ptáci určené k lovu. V historických dokladech ze středověku se se sokolnictvím setkáváme již velmi často.

kterých se účastnilo tisíce sokolníků. S diplomatickou aktivitou souvisí i dary. Ve středověku se dary dravých ptáků rozšířily na celý kulturní svět a staly se i předmětem rozsáhlých obchodů. Velké přesuny ptáků se děly nejen mezi evropskými zeměmi, ale i mezi Tureckem a Indií. Zájem o sokolnictví poklesl až se šířením střelných zbraní. Jeho kontinuita se udržela zejména v místě vzniku sokolnictví, ve střední Asii, ale i v Anglii. Mezi novodobé zakladatele sokolnictví u nás počítáme BEDŘICHA MANS-DORFF-POUILLA, který lovil v roce 1920 s jestřáby u Nového Bydžova, a také DR. J. BRDEČKU z Říčan. Arabové disponují odbornou literaturou původně z 8. století, která v hojných překladech pronikla do Evropy. Vychází z ještě starších byzantských, perských a indických pramenů. Nejstarší latinská vědecká pojednání pocházejí z poloviny 10. a 11. století. Jejich obsahem je veterinární medicína a návody k léčení nemocného loveckého dravce. Od 12. století začala nezávisle na knize FRIEDRICHA II. vznikat rozsáhlá, silně vzájemně propojená didaktická literatura, jejímiž počátečními centry byly jižní Itálie, Provence a Španělsko. Téměř zároveň vznikly první texty v národních jazycích. Přínos Německa je v popisu výcviku jestřába z doby kolem roku 1300, který se poté, co byl text mnohokrát přepracován, stal v roce 1480 první tištěnou knihou o sokolnictví (vydána v Augsburgu). S touto knihou se nám dostalo jedno z nejlepších vědeckých pojednání o sokolnictví. Do 13. století spadají i počátky německé sokolnické mluvy. Francie 16. století dala světu v osobě CHARLESE D'ARCUSSIA odborníka, jehož dílo Fauconnerie se jako jediné mohlo měřit s prací FRIEDRICHA II. V roce 1617 vyšel jeho překlad do němčiny, který měl rozhodující vliv na německou literaturu o sokolnictví.

Lov s dravci představoval až do konce 17. století významnou součást loveckých způsobů obyvatelstva celé střední a západní Evropy. V souladu s právem o myslivosti byli sokolníci téměř výlučně příslušníci šlechty a jimi určení poddaní. V oblastech, kde převažovala měšťanská nebo venkovská kultura, jako je například Švýcarsko, byl lov s dravci věcí téměř neznámou. Naproti tomu Nizozemí se díky zeměpisné poloze příhodné pro chytání dravců za tahu stalo střediskem chytačů sokolů a svobodných sokolníků, kteří vstupovali do služeb šlechty po celé Evropě a svou vlámskou slovní zásobou výrazně ovlivnili odbornou mluvu. Lov s dravci vysokého letu a s peřencem (vábítkem) zůstal kvůli finančním nákladům vyhrazen vysoké šlechtě. Ta se v Německu orientovala především na sokola stěhovavého, pokud nedostala darem severského sokola loveckého. Francouzi si nejvíce cenili raroha jižního, který do konce

17. stolení obýval podstatně větší území než dnes a byl znám i v Německu. Venkovská šlechta lovila s dravci nízkého letu. V Německu a Anglii s oblibou s jestřábem, v Itálii dávali přednost krahujci. Lov s jestřábem byl s ohledem na malé náklady dokonce výnosný.

Zdokonalování palných zbraní vedlo k zániku sokolnictví. Konkurence pušky se projevila nejdříve tam, kde se lov provozoval pro kuchyň a přestával být hospodárný. Nižší šlechta se vzdala lovu s jestřábem bez uvážení a rychleji než nesčetní vládci malých německých státních útvarů, kteří se nehodlali vzdát jedinečného pohledu na lov luňáka červeného a volavky popelavé. V první polovině 18. století sokolnictví zazářilo naposledy. Počínaje panovnickým dvorem ve Vídni za císaře JOSEFA I. a KARLA VI. se provozovalo téměř všeobecně. Vedle lantkraběte hesenckého si zaslouží být jmenováni především kurfiřt KLEMENT AUGUST z rodu Wittelsbachů, arcibiskup v Kolíně nad Rýnem, a markrabě KARL WILHELM FRIEDRICH VON BRANDENBURG-ANSBACH, vášnivý milovník lovu, který nákladným způsobem života předstihl všechny své současníky. Tento muž, který si najednou vydržoval více než 50 sokolníků, obrovskými výlohami na sokolnictví přivedl markrabství na pokraj státního bankrotu, za 25 let vlády ulovil ne méně než 34 429 kusů zvěře.

Kdo ví, jak byl tento způsob lovu uctíván, těžko pochopí jeho náhlé a úplné vymizení z Evropy v polovině 18. století. Vysoká šlechta, která mu do té doby věnovala přízeň, se podle francouzského vzoru s nemenší vášní vrhla na parforsní hony, které právě přišly do módy. Jen anglická venkovská šlechta udržovala tradici lovu s dravci. Pokus o vzkříšení této záliby byl podniknut v polovině 19. stolení v Nizozemsku. Pod předsednictvím prince ALEXANDRA byl roku 1840 založen klub příznivců tohoto způsobu lovu, ale skutečné popularity se dosáhlo až v roce 1923, kdy byl v Lipsku založen Svaz německých sokolníků. U nás se to podařilo až později – v roce 1967.

Zoologické a sokolnické rozdělení dravců

Ptačí říše obsahuje tři řády dravých ptáků – Falconiformes, Accipitriformes a Cathartiformes – sokoly, ostatní dravce a kondory. Celkem čítají asi 300 druhů. Ne všichni z těchto druhů jsou vhodné pro sokolnictví. Pouze některé druhy dravců jsou k lovu a sokolnictví použitelné. Jednotlivé druhy dravců se vyvíjely v souladu s místními životními podmínkami a nabídkou kořisti tak, aby bylo pokryto celé spektrum ve všech sférách výskytu a dány podmínky k udržení rovnováhy v přírodě. Vyvinuli se tedy dravci lovící např. pouze hmyz, ryby nebo plazy, pouze letící kořist, draví ptáci specializovaní (např. nám známý včelojed lesní, který se živí hlavně larvami vos), ale i velmi univerzální (např. orel skalní lovící savce i ptáky a přizpůsobující se i na uhynulé zvěři). Zvláštní skupinou řádu Accipitriformes jsou dravci živící se mršinami – především supi.

Poznání, které druhy dravců jsou použitelné pro sokolnictví, se historicky vyvíjelo v souladu s krajinným prostředím lovu, dosažitelností dravců a požadavky na druh kořisti a výkonnost. Rozhodujícím faktorem volby dravce bylo a je genetické vybavení ke způsobu lovu a schopnost akceptovat spolupráci s člověkem.

Dravé ptáky ze sokolnického hlediska dělíme na tři skupiny.

Dravci vysokého letu

První skupinu tvoří historicky nepoužívanější a nejcennější lovečtí ptáci – sokoli, které řadíme do skupiny tzv. dravců vysokého letu neboli dlouhokřídých (z angl. longwings). Tito ptáci patří taxonomicky beze zbytku do rodu *Falco* a reprezentují nejpočetnější čeleď řádu Falconiformes.

Zoologicky se od řádu Accipitriformes odlišují především stavbou zobáku – mají zejk, což je zoubek po stranách horní čelisti umožňující sokolům usmrtit kořist překousnutím vazů. Další odlišností je kruhový tvar nozder s ostrůvkovým výběžkem uprostřed a odlišný způsob pelichání.

Z hlediska sokolnictví je významné, že se od ostatních dravců liší dlouhými zašpičatělými křídly, díky nimž jsou schopni lovit střemhlavým útokem. Někteří z nich loví téměř výhradně v letu (např. sokol stěhovavý nebo ostříž lesní), jiní jsou univerzálnější a loví jak kořist letící, tak i na zemi se pohybující (např. rarozi). V sokolnictví se využívají téměř výhradně k lovu pernaté zvěře, i když jsou známy případy vycvičených rarozů lovících zvěř srstnatou – v historii malé druhy arabských gazel lovené v součinnosti se psem, v dnešní době to jsou nejčastěji zajáci, popř. králíci. Svoji kořist po ulovení rychle usmrcují překousnutím vazů. Dravci vysokého letu jsou historicky nejrozšířenějšími dravci užívanými v sokolnictví. Je to dáno jejich loveckými schopnostmi, krásnými útoky ve velkých výškách, ale i svou přítulností k člověku.

Zahrnují v evropském sokolnictví používaného sokola stěhovavého, raroha velkého, raroha loveckého, výjimečně raroha jižního a malé so-

koly jako dřemlíka tundrového, poštolku obecnou a ostříže lesního. Na severoamerickém kontinentu jsou rarozi velcí a jižní nahrazení v sokolnictví místním rarohem prérijním a z malých sokolů je používán pouze dřemlík. Tradice arabského sokolnictví se opírá o raroha velkého, vzácněji byl používán sokol stěhovavý nebo jeho menší kopie „šahin“. Dnes arabští sokolníci díky umělým odchovům využívají širší paletu sokolů a nezřídka i jejich hybridní formy.

Sokol stěhovavý (*Falco peregrinus*) je pták střední velikosti (terček – samec: rozpětí 90 cm, hmotnost 650 g; samice: rozpětí 105 cm, hmotnost 950 g). Je díky kompaktní stavbě svého těla s malými plochými křídly nepřekonatelný v kvalitě střemhlavého útoku a je dnes nejpožívanějším dravcem ve středoevropském sokolnictví. Využívá se především k lovu z tzv. krouživého čekání, a to bažantů, vzácněji kachen a v jihozápadní Evropě orebic. Tento lov spočívá

v tom, že sokol krouží ve výšce (nejčastěji 100–150 m) nad sokolníkem a ohařem, který v příhodné pozici na pokyn vypíchne (vyplaší) vystavovanou zvěř a sokol ji střemhlavým útokem, který může dosahovat rychlosti přes 300 km/hod., uloví.

Raroh velký (Falco cherrug) je pták mírně větší než sokol stěhovavý (terček – samec: rozpětí 110 cm, hmotnost 800 g; samice: rozpětí 125 cm, hmotnost 1100 g). Díky svým mírně štíhlejším a delším proporcím těla a křídly s větší plochou než sokol stěhovavý je výkonnější ve vodorovném a stoupavém letu a mnohem lepší při vyrovnávání úhybných manévrů kořisti. Proto byl používán k lovu ptáků, kteří hledají unik v obrátném letu ve výškách (volavky v Evropě, drop obojkový na Arabském poloostrově) a byl za kořisti vypouštěn ze sokolníkovy pěsti. Dnešní, především evropští, sokolníci nejčastěji cvičí raroha ke krouživému čekání tak jako sokola stěhovavého, pouze Arabové zůstávají věrni své tradici.

Raroh lovecký (Falco rusticolus) je největší (terček – samec: rozpětí 115 cm, hmotnost 1100 g; samice: rozpětí 130 cm, hmotnost 1600 g), nejsilnější, nejušlechtilejší a nejvýkonnější ze všech sokolů. Tento drahokam světového sokolnictví zvládá střemhlavé útoky s bravurností sokola stěhovavého, nad nějž ho staví větší síla, obratnost a nepřekonatelná rychlost ve stoupavém letu. Nevýhodou tohoto dravce je jeho složitější povaha a náročnost chovu. Proto patří do rukou – tak jako tomu bylo v historii – pouze zkušeným sokolníkům.

Dravci nízkého letu

Druhou, značně rozšířenou skupinou jsou tzv. **dravci nízkého letu** neboli krátkokřídlí (shortwings). Dravci nízkého letu, kam v našich podmínkách patří především dravci rodu *Accipiter* řádu Accipitriformes, jsou jestřáb a krahujec, oblíbení především pro svoji loveckou výkonnost a odvahu, u krahujců občas hraničí s hazardem. Tito dva dravci jsou si velmi podobní tvarem kratších zaoblených křídel a delším ocasem, sokolnický řečeno rýdovákem. Stavba těla jim zaručuje vysokou startovní rychlost a obratnost ve finální fázi útoku, po kterém ulovenou kořist usmrcují stiskem pařátů. Ze své biologické podstaty loví jestřábi krátkým úderným útokem, jsou univerzálními lovci, a to jak z hlediska druhu kořisti, tak i typu krajiny. Jestřábi a krahujci jsou velmi oblíbení a nejčastěji využíváni též v japonském, korejském a také čínském sokolnictví.

Na americkém kontinentu je sokolnické využití dravců nízkého letu rozšířeno o káni rudochvostou a káni Harrisovu. Oba tyto netradiční sokolnickí dravci se objevují v současnosti ve stále větší míře i u evropských sokolníků, bohužel na úkor tradičních jestřábů.

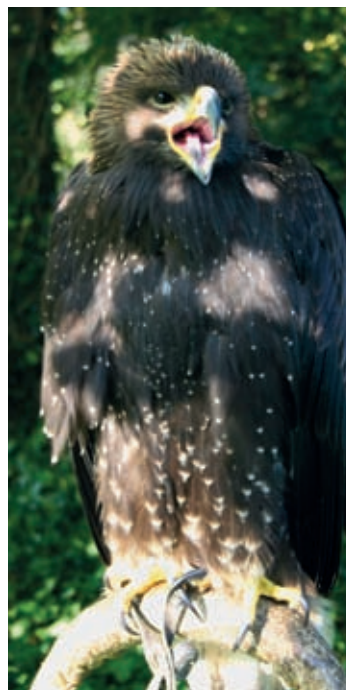
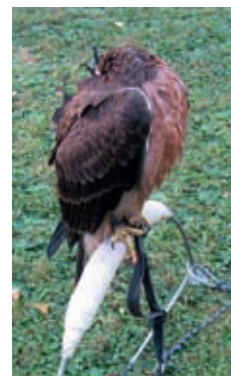
Krahujec obecný (*Accipiter nisus*) patří podle evropských měřítek mezi malé dravce (terček – samec: rozpětí 62 cm, hmotnost 150 g; samice: rozpětí 75 cm, hmotnost 260 g). Krahujec obecný byl u nás populární v minulosti, kdy byl používán především k velmi zajímavému lovu vrabců. Asijské sokolnictví je proslulé krahujcem především pro jeho použití při lovu křepelek.

Orli

Poslední významnou skupinou sokolnických dravců jsou **orli**. Tito největší zástupci sokolnických dravců mají mohutné tělo, dlouhá široká křídla a obrovskou sílu stisku pařátů. Jednoznačně nejpoužívanějším orlem v sokolnictví je **orel skalní (*Aquila chrysaetos*)**, který kombinací velikosti (terček – samec: rozpětí 200 cm, hmotnost 3700 g; samice: rozpětí 220 cm, hmotnost 5000 g), síly a inteligence předčí své příbuzné z rodu *Aquila* i ostatních rodů orlů. Pradávnou tradici použití orlů k lovu založily středoasijské národy, pravděpodobně když hledaly možnosti lovu rychlonohé antilopy sajgy v otevřené stepní krajině. Dodnes používají své orly-berkuty k lovu zajíců, lišek, a někteří s nimi dokonce loví stepní vlky.

Ještě jeden orel stojí vzhledem k využití v sokolnictví za zmínku. Je to **orel jestřábí (*Hieraetus fasciatus*)**. Tento orel je výrazně menší (terček – samec: rozpětí 155 cm, hmotnost 1600 g; samice: rozpětí 175 cm, hmotnost 2000 g) než orel skalní, proporcemi těla na první pohled připomíná velkého jestřába. V poslední době je západoevropskými sokolníky občas používán a s postupně získávanými zkušenostmi z výcviku se stává tento dravec stále žádanějším.

Vše dostupné o jestřábovi lesním a jeho výcviku

Různé knihy a časopisy uvádějí o tomto dravci, řekl bych, velice stručně a strohé, jen několikařádkové informace. Je to pochopitelné, protože tento dravec žije, pro nezasvěceného pozorovatele stejně jako i pro profesionálního lesáka, myslivce, fotografa, člověka, nadšence i příznivce sokolnictví a obdivovatele jestřába lesního, za jakého se i já považuji, poměrně utajeným a skrytým způsobem života. Relativně obsáhlé informace o tomto dravci přinesla kniha *Fauna ČR Ptáci 2/1* (Karel Hudec, Karel Šťastný a kolektiv) a kniha *Dravci Evropy* (Theodor Mebs), jejichž poznatky bych si dovolil uvést, i když zvláště v prvně uvedené knize jsou informace z dřívější doby. Rád bych se také podělil o své poznatky, získané za posledních 25 let mého náhodného i cíleného pozorování jestřába lesního, coby lesáka, myslivce a sokolníka. Měl jsem možnost vidět a pozorovat osmdesát až devadesát hnízd a účastnit se náhodných i cílených setkání s dravcem, který nese vznešené jméno jestřáb lesní.

Stejným klíčem bych chtěl shrnout své poznatky s výcvikem jestřába lesního, které jsou uvedeny v různé literatuře – *Sokolnictví* (Zdeněk Sternberg, *Dravci a sokolnictví v ČSSR* (Oldřich Mikulova, Josef Ptáček, Miroslav Kučera), *Výcvik loveckých dravců* (Jan Kumbera). Své vlastní zkušenosti a poznatky jsem získal za 20 let aktivního provozování sokolnictví, které po celou dobu aktivně provádím výlučně s tímto dravcem, jestřábem lesním. Ten se v řeči odborníků

nazývá *Accipiter gentilis*, což zní vznešeně. Ve skutečnosti to však znamená něco jako příbuzný, náležící ke stejnému rodu. Jestřáb je členem velké čeledi krahujcovitých a sám rod *Accipiter* zahrnuje mnoho zajímavých druhů krahujců i jestřábů. Má příbuzné v Jižní Americe, v Africe, v tropické Asii, v Číně a v Austrálii. Jednoho bílého krasavce najdeme dokonce na Nové Guineji. Všichni tyto ptáci vynikají elegancí a obratným letem. Z každého pohybu je vidět, že před sebou máme pána lesa v ptačí říši – „Džali adžila“ – vznešený. Tak říkají výstižně jestřábovi Arabové. Ještě by se k tomu mohlo přiřadit udatný, nebojácný. Patří mezi dravci k nejmělejšími bojovníkům. Je nenápadnou šedou eminencí, skutečným vládcem lesa. Má v lese jen pár nepřátel – výra velkého, kunu a člověka. Je symbolem pro nespoutanou divokost, sílu, odvahu a krásu.

Jestřáb lesní, *Accipiter gentilis*

Fauna ČR Ptáci 2/1
Karel Hudec,
Karel Šťastný a kolektiv

Popis

Šat dospělých: vrch těla je tmavohnědý, v záhlaví s bílými skvrnami, které přecházejí v nadoční proužek, a částečně tyto skvrny přechází i na šiji. Čerstvé peří má šedomodré nádech. Ruční letky mají na vnitřním praporu světlejší příčné pruhy, které se proximálním (směr k tělu) směrem stávají částečně bílými (mramorování). Rýdovací pera jsou shora rovněž světlejší příčně mramorovaná, s bělavou proximální částí pruhů, jejich konec má bělavý lem. Zespodu jsou celá bělavá s tmavohnědými příčnými pruhy, které se k vnitřnímu okraji vnitřního praporu postupně ztrácejí. Spodina těla je bílá, tmavohnědě příčně pruhovaná, Osténky a úzký proužek

kolem nich je tmavohnědý. Dlouhé podocasní krovky jsou bílé. Šat mláďat: vrch těla světleji hnědý než u starých ptáků, s okrově bělavými konci per a skvrnami. Záhlaví a strany hlavy jsou okrově hnědé skvrnitě. Spodina těla je bělavě okrová s hnědými osténkovými kapkovitými skvrnami. Šat prachový: bílý, prvý se slabým okrovým nádechem, druhý na hřbetní straně s jemně hnědavým šedým, na břišní straně okrovým nádechem. Zobák a drápy jsou černé, nohy mláďat zprvu narůžovělé, později žluté, u starých žluté, ozobí žluté. Duhovka bledě nažloutlá, oranžová až červená. Pelichání mláďat z 1. do 2. prachového šatu po týdnu, začátek růstu šatu mláďat po 20. dni. Pelichání definitivního šatu mláďat i dospělých (úplné) jednou ročně v IV.–IX. měsíci každého roku.

Poznávání v přírodě

Středně velký dravec, samice asi jako káně, samec zhruba o třetinu menší. Vrch těla u dospělých je tmavohnědý a šedohnědý, spodina bílá s příčným skvrněním, mláďata jsou nahoře hnědá, na spodině nahnědlá s podélným skvrněním. V letu jsou patrná široká tupá křídla, relativně krátká, ocas dlouhý, se čtyřmi příčnými pruhy. Způsobem letu je podobný krahujci, se střídáním rázu křídel a klouzání, krouží zřídka. Vyhlíží kořist převážně vsedě na stromě, přičemž zatažená hlava s krkem působí nahrbeným dojmem. Hlas: častěji se ozývá jen u hnízda. Volání *hiéé*, někdy vícekrát za sebou, kratší než u káně, s důrazem na první slabiku. Na hnízdišti poplašné stoupající a klesající *gigigigik* (obě pohlaví), zvukové *giek* (samice), nebo *tiktik* (samec). Mláďata se ozývají pronikavým *jie*.

Rozšíření

Hnízdí v severoafrické a evropské části druhového areálu. Chybí pouze na Korsice a Sardinii a pak na nejzazším severu Evropy od Švédska na Sibiř po Lenu, kde hnízdí podruh *ssp. buteoides*. K východu je rozšířen zhruba po Volhu, na Kavkaz a do severního Íránu. Početnost zejména v XIX. století se silně snižovala vlivem úporného pronásledování. Ve XX. století početnost kolísala, stavy se místy zvyšovaly po vyhlášení ochrany, na druhé straně se zejména v 50. letech místy snižovaly, patrně vlivem používání pesticidů. Hnízdní populace v sousedních státech: Německo 10 000–13 000 párů, Polsko 3500–5000 p., Slovensko 1200–1600 p., Maďarsko 2000–3000 p., Rakousko cca 2000–2300 p.

Výskyt v ČR

Stálý pták, který hnízdí po celém našem území. Hojnější je v lesnaté kulturní krajině, v předhůřích s nesouvislými lesy a místy v lužních lesích (jižní Morava) než uvnitř hlubokých horských lesů. V Orlických horách hnízdí do 800 m n. m. (Bělka), v Krkonoších u Horní Malé Úpy do 1000 m, ale zastížen byl i v 1100 m (Flousek a Gramsz 1999), na Šumavě do 1150 m. V Jeseníkách vystupuje do 1200–1300 m, v Hrubém Jeseníku byl pozorován kroužící jestřáb až v 1450 m n. m. Za příznivých podmínek může být hnízdní hustota značná. Po první světové válce v r. 1921 zjistil pan Podhajský v poměrně nevelkém polesí u Litomyšle 6 obsazených hnízd. Na Horažďovicku dosáhla hnízdní hustota tohoto druhu v roce 1978 6,7 páru/100 km²; průměrně 1 pár na 15 km² celkové plochy a na 2,4 km² lesa. Diviš (1990) uvádí pro Náchodsko v letech 1978–89 3,8–7,4 a v předhůří Hrubého Jeseníku (lesnatost 28 %) 2,7 páru/100 km². Miles (1985) zaznamenal v Krkonoších 1 pár/100 ha lesa. V 50.–70. letech bylo patrné snížení počtů a na mnoha hnízdištích došlo k vymizení, nejspíše nadměrným odstřelem. I přes schválené zákonné směrnice o jeho ochraně je početnost jestřába odstřelem regulována i v současnosti, a tak je jeho úbytek v 90. letech odhadován v rozmezí 25–50 %. V období 1985–89 hnízdilo v ČR 2000–2800 párů.

Tah

Podle výsledků kroužkování skandinávských a pobaltských jestřábů táhnou někteří ptáci, zvláště mladí v prvním roce života, jihozápadním směrem (nálezy švédských ptáků ve Francii, finských a pobaltských v Německu), jiní podnikají daleké potulky do jižněji položených krajin (řada finských ptáků v Rusku, až 1500 km daleko). Ve střední a západní Evropě je jestřáb stálý a potulný pták. Nálezy ptáků kroužkovaných v hnízdní i mimohnízdni době leží jen zřídka dále než 50 km. Ze 190 nálezů našich jestřábů kroužkovaných jako mláďata pouze 3 % nálezů leží dále než 100 km od hnízdiště (jeden náš pták byl střílen po 15 letech nedaleko místa hnízdění) a ze 77 ptáků kroužkovaných v období od září do února hranici 100 km překročila 4 % ptáků. Přesto mezi těmito ptáky nechybějí přelety mající charakter tahu – mladý pták v první zimě uhynul ve Švýcarsku, samice kroužkovaná na hnízdišti byla po dvou letech nalezena mrtvá v Černé Hoře (C 20755) a pozoruhodný je případ mladého ptáka, který byl zastížen

druhou zimu ve Francii (C 21282). Z ptáků, kteří u nás byli zastíženi ze sousedního Německa (40) a Polska (4), překročilo hranici 100 km 12 ptáků, z toho pouze 5 ptáků přesáhlo 200 km. Ze severských migrantů byl u nás zastížen jestřáb z Finska (Helsinki D 94546).

Prostředí

Lesy všech typů v nížinách i horách, především tam, kde jsou členěny pasekami, světlinami nebo kde se střídají s otevřenými plochami (pole, louky apod.). K hnízdění vyhledává vzrostlé lesní porosty. Nevyhýbá se ani kulturnímu prostředí, kde se ovšem vzhledem k nadměrnému pronásledování člověkem udrží jen díky své opatrnosti.

Hnízdění

Hnízdí jednotlivě, páry si udržují trvale stejný okrsek, popřípadě i hnízdo, pokud jeden z partnerů nezahyne. Rozhodující pro volbu okrsku je především ohled na potravní nabídku, teprve v druhé řadě opatrnost; místy jsou hnízda stavěna 100–150 m od lidských obydlí. Rozloha okrsku bývá ve střední Evropě podle místních podmínek asi 5 km čtverečních; stejný okrsek v poněkud volnějším hranicích je udržován i přes zimu. Svatební lety na hnízdišti jsou prováděny za slunečných bezvětrných dnů již koncem zimy a výjimečně již na podzim, zpravidla však od března. Je to obloukovitý let poněkud na způsob motáků: několik mocných úderů křídel zakončuje téměř kolmý vzlet, kdy pták má roztažená křídla a ocas. K páření dochází na stromě blízko hnízda. Hnízdo: při výběru místa hnízda se účastní asi obě pohlaví, samice patrně hnízdo zakládá, na dalších úpravách

má však větší podíl samec (není přesně známo). Pár buduje v revíru obvykle několik hnízd, která nepravidelně střídá a upravuje, i když v nich nehnízdí. Podle Warnkeho (1961) používají páry zpravidla téhož hnízda po více let (až 17 – Nth.), někdy je střídají s jinými dravci. U nás zjistil Pikula v jednom hnízdě za 11 let 6krát jestřába a jednou káni lesní: v jednom roce, kdy toto hnízdo nebylo obsazeno, hnízdil pár jestřábů o 150 m dále. Hnízdo je umístěno vždy na vysokých stromech, zpravidla v odlehlejších částech starých porostů, někdy však zcela nekryto a je známo i hnízdění na zemi (Nth.); používají také přistavovaných hnízd jiných ptáků. Umístěno bývá jak na větvích u kmene (jehličnany), tak v rozsoše silnějších větví nebo na boční větvi.

Výška čs. hnízd:

Výška v m	7–10	10,1–15	15,1–20	20,1–25	25,1<	x = 17,1
Počet případů	5	14	45	14	1	n = 79

Druh hnízdního stromu závisí vesměs na porostu, i když místně bývá dávana přednost určitému druhu a v kulturní krajině jsou preferovány stromy husté (Kramer 1967). U nás z 86 hnízd bylo na smrku 23, jedli 22, borovici 14, buku 12, modřínu 7, dubu 3, vrbě 2, olši 2 a lípě 1 hnízdo. Vespod jsou použity hrubé větve z okolních stromů, 2–3 cm silné. Nahoře jsou větve jemnější, okraje hnízda jsou zvyšovány pravidelně zelenými větvíčkami. Výstelka kotlinky je ze suché trávy, rostlinných stonků nebo kousků kůry. Rozměry (12 čs. hnízd): průměr hnízda 89 cm (56–120 cm), výška hnízda 53 cm (35–89 cm), průměr kotlinky 29 cm (20–40 cm), hloubka kotlinky 9–15 cm. Staví oba ptáci (patrně více samci?). Snůška: první vejce bývá snášeno u nás již koncem března, v posledních snůškách až začátkem května. Velmi časně hnízdění zjistil v ČR Orel (ing. Danko 1983), který pozoroval vyvedená mláďata již 10. a 15. V. 1983. Hnízdí jednou do roka. Náhradní snůšky jsou řídké a kladeny mezi 2.–4. týdnem po ztrátě normální snůšky, případně i později, přičemž k hnízdění je použito jiné staré hnízdo v blízkém okolí (Wittenberg 1964). Vejce jsou snášena v intervalu zpravidla 2, někdy až 4 dní. Počet vajec ve snůškách v ČR je v tabulce (SOVDS 1982–98):

Počet vajec	1	2	3	4	5	x = 2,87
Počet případů	26	82	17	57	65	n = 364

V náhradních snůškách bývají 3 (1–3) vejce (Wittenberg 1. c.). Vejce (Kl, Tf): Tvar je vejčitý, oválný i kulovitý. Rozměry (96 ks z ČR a SR): 57,22 x 45,09 mm (50,55–64,70 x 40,10–47,30 mm). Hmotnost vejce (45 ks) 51,69 g (35,54–61,72 g); hmotnost skořápky (79 ks) 5,153 g (3,876–7,175 g). Zbarvení je jednobarevně světle nazelenale modré nebo světle šedé, nejčastěji beze skvrn. Některá vejce, nebo celé snůšky bývají nezřetelně žlutohnědé nebo tmavošedě obláčkované s šedě fialovými nebo rudohnědými skvrnami a čárkami. Skořápka je drsná, hrubozrná, nelesklá; uvnitř prosvítá tmavozeleně. Na některých vejcích bývají nepatrné tečkovité nebo čárkovité vápnité vyvýšeniny. Samice začíná sedět patrně již od 1. vejce, bylo však pozorováno nasednutí po 2. stejně jako po posledním vejci (Nth.). Doba sezení je 35–40 dní. Podíl obou pohlaví na vylíhnutí je individuální u různých párů; zpravidla sedí více (nebo výhradně) samice, samec jí 1–2x denně přináší potravu a přitom střídá na vejcích, zatímco samice se proletuje. Potrava je předávána na určitém místě blízko hnízda. Prvních 8–10 dní zůstává samice u mláďat, zahřívá je a trhá jim kořist přinášenou samcem. Krmení probíhá 3–5x denně. Po této době samice loví také sama poblíž hnízda, samec se však účastní péče o mláďata jen zřídka, a uhynie-li v té době samice, mláďata hynou také. Od 24. do 26. dne si trhají mláďata kořist sama, doba hnízdní péče trvá asi 36–40 dní, u mladých samců je o 4–5 dní kratší než u samic (Sulkava 1964), podle Kenwarda a spol. (Anim. Behav. 1993, s. 365) je průměrné datum opuštění hnízda u samců 44 dní, u samic 46 dní. Od 43. dne jsou mláďata vzletná a spávají již mimo hnízdo. Od 50. dne jim rodiče předávají potravu v letu, do stáří 70 dní se ještě o ně starají a pak (u nás zpravidla v půli VII.) mláďata z revíru mizí. Mladí samci opouštějí okresek dříve (v nižším věku) než samice a počátek disperze závisí na dokončení vývoje letek a ocasních per (Kenward a spol. l. c.). Počet odrostlých mláďat na hnízdech v ČR je v tabulce (SOVDS 1982–98; neúspěšná hnízda = 0 mláďat):

Počet mláďat	0	1	2	3	4	5	x = 1,83
Počet případů	222	145	297	298	59	1	n = 1022

Rozdíl počtu vajec a mláďat je způsoben hlavně počtem nevylíhlých vajec, další ztráty lze obtížně vyčíslit, velká část mortality připadá na přímé pronásledování (vybírání hnízd, odstřel). V Saské

Lužici bylo v průměru 23 let úspěšně vyvedeno 73 % hnízd (Kramer 1967). Úmrtnost u skandinávských jestřábů činí v prvním roce 80 %, ve druhém 50 %, v dalších 40 % (Höglund, Viltrevy 1964, s.165). Jak velký regulační vliv na populaci jestřábů má odstřel, ukazuje Warncke (1. c): ve sledovaném území v západním Německu klesl počet jestřábů do 6 let od povolení střelby o 75 %. Jestřábi pohlavně dospívají koncem 2. roku života, některé samice (Höglund 1. c.) a výjimečně snad i samci (Kramer 1973) již v 1. roce. Také v ČR bylo zaznamenáno hnízdění samic v 2. roce života (Diviš a Bělka in: Danko 1985). Nejstarší čs. kroužkovaný jestřáb se dožil 9 let 6 měsíců (C 17874), další 4 ptáci 8 let (Formánek), u cizích kroužkovačů je znám věk až 19 let (Glutz a spol. 1971).

Potrava

Na Slovensku zpracoval potravu jestřába z rozborů 150 žaludků Sládek (Zool. listy 1963, s. 98); jeho výsledky doplňujeme dalšími 65 rozborů žaludků vesměs z ČR (hlavně Farský 1928) a útržkovitými pozorováními od 4 hnízd. Potravu jestřába tvoří téměř výhradně ptáci a savci (podle Sládka 1. c. ptáci v 54 % a savci v 50,1 % žaludků), výjimečně byl nalezen i slepýš, chlupatá housenka a zrní (snad ze žaludku kořisti). Savci (13 druhů, 87 kusů): hraboš polní (32), zajíc (22), veverka (11), sysel (3), krtek a kolčava (2), jednotlivě myšice (*Apodemus* sp.), potkan, hryzec, sysel, hranostaj, hrabošík podzemní a maso srnce. Ptáci (24 druhů, 117 kusů): koroptev (15), sojka (12), kur domácí (11), drozd zpěvný (10), bažant (7), hrdlička divoká a kos černý (6), havranovitý pták (4), špaček a zvonek (3), holub hřivnáč, holub domácí, kachna domácí, straka a skřivan lesní (2), jednotlivě bekasina otavní, jestřáb lesní (kanibalismus), včelojed, kukačka, kavka, strnad obecný, tetřev, žluna šedá, datel černý, skorec vodní; v 1 žaludku byly nalezeny skořápky vajec drozda (Sládek i. l.). Z novější doby pocházejí výsledky Divíše (Sbor. orn. konf. Přerov 1989, s. 59), který v potravě na hnízdech zjistil Columbidae (hlavně hřivnáč a holub domácí) – 66 (30,1 %), Corvidae (nejvíce sojka) – 37 (16,9 %), Turdiade (nejvíce drozd zpěvný) – 48 (21, 9 %), ostatní Passeriformes 13 (5,9 %), Accipitriformes + Falconiformes 5 (2,3 %), Strigiformes 8 (3,7 %), Aves indet. 10 (4,6 %), veverka 7 (3,2 %). Podíl drobné lovné zvěře (kachna divoká, koroptev polní, bažant obecný, zajíc polní) dosahoval 11 % (24 ex.). Paterová Lišková (1987) zjisti-

la, že ve 124 trávících traktech jestřábů zastřelených v bažantnicích v ČR 74% podíl ptáků (bažant 36 %, holub r. Columba 18 %), ze savců nejvíce hraboše polního (16 %). Podíl bažantů v potravě byl větší u mladých jedinců než u dospělých. Mnohem početnější výsledky ze střední Evropy shrnuje Uttendörfer (1939, 1952): zbytek kořisti a vývržky od 317 hnízd a Greschilkovy a Rörigovy rozborů 231 žaludků. Jak však zdůrazňuje Sládek (l.c.), jsou jeho výsledky ovlivňovány tím, že u hnízd se zachovávají více zbytky ptáků než savců. Savci (19 druhů, 828 kusů = 10 % kořisti): veverka (2,9 % kořisti), zajíc (2,2 %), králík divoký (1,8 %), dosti často hraboši (hlavně hraboš polní), z druhů v ČR a SR nezjištěných ještě liška, ježek a kočka domácí. Ptáci (asi 140 druhů, 8451 kusů = 90 % kořisti): nejčastěji sojka (16,5 % kořisti), holub domácí (5,3 %), vrány (3,8 %), drozd zpěvný (3,7 %), drozd brávník (3,1 %), bažant (2,6 %) a kos černý (2,2 %). Tyto druhy ptáků tvoří 70 % veškeré kořisti. Jiné druhy živočichů byly nalezeny výjimečně (ještěrky, housenky aj.). Na jaře v době hnízdění tvoří hlavní složku potravy jestřába lesní druhy ptáků. Poněvadž v té době loví převážně samci, jsou to hlavně ptáci menší, většinou vzletná nebo z hnízd vybraná mláďata i vejce. Na podzim a počátkem zimy před napadnutím sněhové pokrývky se stávají důležitou složkou potravy savci, hlavně drobní hlodavci. V zimě loví jestřáb častěji na otevřených plochách mimo les, a proto se také v potravě objevují častěji havranovití nebo kurovití ptáci. Také místní podmínky ovlivňují složení potravy, např. v rybníkatých krajích přistupuje dosti druhů vodních ptáků. V původnějších podmínkách severní Evropy je jestřáb téměř výhradně lesním ptákem a jeho hlavní potravou, na níž závisí dynamika populace, jsou lesní kurové (Sulkava 1964). Výrazné změny v potravě některých ptáků jsou podle Uttendörfera (1939) podmíněny specializací (na holuby, drůbež apod.); jiní jestřábi tyto ptáky – ač snadno dostupné – nelovili. Většina párů neloví v blízkosti hnízda, jiní naproti tomu ano. Dost často byl zjištěn kanibalismus (i lovení dospělých jestřábů). Denní spotřebu potravy u jestřába (v chladném období v zajetí) stanovili Fevold a Craighead (Auk 1958, s. 312) na 14 % tělesné hmotnosti. Kořist vyhlíží jestřáb v letu nevyšoko nad porostem nebo čeká na příznivé přiblížení kořisti sedě u kmene stromu; výjimečně bylo pozorováno i požíráání mršín (Falke 1959, s. 32, 1963, s. 106). Na kořist nalétá prudkým letem a chytá ji do napřažených pařátů. Loví zpravidla na volnějších místech v lese, méně často se vzdaluje na otevřená prostranství mimo les.

Jestřáb lesní, *Accipiter gentilis*

Význam

Jestřáb je u nás stále považován mysliveckou veřejností za škodnou. Negativní vliv na populace drobné zvěře nebyl vědecky prokázán. Určité škody může páchat na domácí drůbeži, zde je na místě lepší preventivní ochrana drůbeže, a nikoliv odstřel. Pro nízkou početnost je jestřáb u nás hodnocen jako ohrožený druh. Význam jestřába a jeho vliv na populace kořisti včetně lovné zvěře by si zasloužil důkladné vědecké zpracování. Jestřáb je také druhem často používaným v sokolnictví. Ochranné předpisy: ČS VU, OP O, MS zn; EUR S, BDIR I, BERN II*, BONN II, CITES II.

Výskyt ve střední Evropě

V důsledku intenzivního pronásledování myslivci a chovateli holubů, zčásti i vlivy toxikace prostředí, se snížily stavy jestřábů v 50. a 60. letech natolik, že na mnoha místech jestřáb jako hnízdič úplně zmizel. Teprve se zavedením celoročního hájení se v 70. letech začaly stavy pozvolna regenerovat. Dodnes však jsou někdy jestřábi nezákonně odstřelováni, chytáni do jestřábích košů nebo rušeni při hnízdění. Proto se početnost místy opět snížila.

Celkově je možné považovat jestřába za ptáka, který je dodnes ve střední Evropě poměrně početný. Pozorován však bývá málokdy kvůli jeho skrytému způsobu života a množství krytů v krajině, ve které žije. Pouze v hnízdní době je možné pozorovat pár při kroužení nad hnízdištěm a občas lze zahlédnout jestřába vyrážejícího z vyhlídkového posedu za holubem hřivnáčem.

V ČR je jestřáb stálým, poměrně početným, ale skrytě žijícím ptákem od nížin po horní hranici lesa.

Poznávací znaky

V letu je jestřáb poznatelný podle poměrně krátkých, širokých a zakulacených křídel a dlouhého ocasu, jehož délka přesahuje šířku

křídél. Typický je i let: několik rychlých, energických rázů křídél se střídá s klouzavým letem, při kterém jsou křídla ve vodorovné poloze. Příležitostně i krouží s vějířovitě roztaženým ocasem, na kterém tak jsou viditelné čtyři příčné tmavé pruhy. Vzhledem k rozdělené činnosti páru při hnízdění je samec zřetelně menší a asi o třetinu lehčí než samice.

Zbarvení je u dospělých ptáků svrchu šedohnědé až břidlicově šedé, vespod bělavé s úzkým jemným příčným tmavým proužkováním.

Mladí ptáci mají na tmavohnědé svrchní straně světlé okrajové lemy per, na žlutohnědé spodní straně tmavé podélné skvrny. Duhovka je u malých mláďat v hnízdě modrošedá, postupujícím věkem se mění na žlutou a u starých ptáků až na oranžovou.

Hlas

Ozývá se dosti často, ale pouze na hnízdištích. Jsou to rychlé řady volání *gigigigig*, dále zvuky jako *kié* nebo *giak*.

Rozšíření

Areál jestřába zahrnuje téměř celou Evropu, celou severnější Asii až po Tichý oceán a velké části Severní Ameriky. Severní hranice areálu je totožná s hranicí lesa.

U subspecie obývající východní Sibiř a Kamčatku (*A. g. Albidus*) jsou známá téměř úplně bílá morfa.

Délka:	samec cca 50 cm samice cca 60 cm
Rozpětí:	samec cca 100 cm samice cca 115 cm
Hmotnost:	samec průměrně 720 g (580–870 g) samice průměrně 1130 g (880–1320 g)

Prostředí

Obývá členitou krajinu s dostatečným krytem, v níž se lesy střídají s otevřeným terénem. K hnízdění slouží hlavně staré lesní porosty ve větších komplexech jehličnatých nebo smíšených lesů. Hnízdí uvnitř

lesního porostu častěji než káně, luňáci nebo včelojed, kteří vyhledávají spíše lesní okraje. Je však možné zjistit hnízdo i v malém lesíku, pokud tam nedochází k rušení. S ohledem na lepší kryt dávají jestřábi pro umístění hnízda a nocování přednost jehličnanům.

Hustota osídlení a velikost revíru

Podle množství potravy a přítomnosti vhodných porostů k hnízdění kolísá normálně hustota osídlení mezi 3 až 15 páry na 100 km². Tomu odpovídá i velikost loveckého revíru, který v příznivém prostředí činí zhruba 7 km², v nepříznivých podmínkách ale až 30 km² a více. V tomto revíru však mohou lovit i další, nehnízdící jestřábi. Během péče o mláďata v hnízdě loví rodiče kořist do vzdálenosti maximálně 3–4 km od hnízda. Hnízdní revír však bývá hájen proti cizím jestřábům pouze do vzdálenosti několika set metrů od hnízda, někdy však tak úporně, že to vede k divokým soubojům, končícím někdy až smrtí vetřelce.

Způsob lovu a potrava

Jestřáb vyletuje za kořistí z krytého vyhlídkového posedu a překvapuje ji náhlým, obratně vedeným útokem, nebo ji vyhlíží při nízkém pátracím letu. Přitom může vyvinout na krátkou vzdálenost nečekanou rychlost a obratnost. Příležitostně zaútočí i střemhlav z vysokého letu. Kořistí jsou převážně druhy v loveckém revíru početné. Ve střední Evropě jsou to především holubi hřivnáči nebo holubi domácí (například poštovní holubi unavení dlouhým letem), sojky, drozdi nebo špačci. Využívají také nezkušenosti uměle odchovaných bažantů vypouštěných do přírody. Ze savců jsou oblíbenou kořistí divocí králíci, pokud ještě jsou někde vyšší stavy, a veverky. Podíl jednotlivých druhů kořisti je velmi rozdílný během roku. Obecně však lze říci, že jestřábi loví především oslabená, nemocná nebo mladá a nezkušená zvířata. Je to tedy důležitá součást přírodního výběru pro udržení zdravé populace jednotlivých druhů. Pokud se jestřábi zmocní i jedinců ohrožených druhů, jako například jednoho z posledních tetřívků v Dolním Sasku, je potřeba vědět, že příčinou vymizení tetřívka nejsou jestřábi, ale nepříznivé krajinné změny, které způsobil sám člověk. Tetřívek by zde proto vyhynul i bez přispění přirozených

nepřátel a jeho počty se mohou zvýšit pouze udržením nebo i vytvořením vhodného prostředí.

Rozmnožování

Pohlavní dospělosti dosahují jestřábi již ve stáří 10 měsíců.

V normální stabilní populaci však hnízdí jen část ptáků v 1. či 2. roce, větší část hnízdí až teprve třetím rokem. Pár zůstává dlouhodobě spolu a je věrný svému revíru. Tok začíná při příznivém počasí již v lednu až únoru. V té době je jestřáby často slyšet a lze pozorovat jejich lety nad hnízdištěm, při kterých slouží jako optický signál roztažené bílé spodní ocasní krovky.

Hnízdo bývá vysoko na starých stromech a je používáno často po více let, takže postupem doby z něho vyrostle mohutná stavba. Její okraje jsou zdobeny – ještě i během výchovy mláďat – zelenými větvičkami.

Začátek snášení: konec března až začátek dubna. V ČR zjištěn k. II. – z. V.

Velikost snůšky: většinou tři–čtyři, vzácně dvě nebo pět vajec (57 x 44 mm, 61 g). Vejce jsou nazelenale bílá, zpravidla neskvrnitá.

Interval mezi snášením vajec: dva–tři dny.

Začátek sezení: s 1. nebo 2. vejcem.

Doba sezení: 38 dní. Mezi partnery v páru existuje přísná dělba práce. Samice je vázána zhruba po tři měsíce na hnízdo, v této době snáší vejce, vysedává snůšku a po vylíhnutí mláďat je zahřívá a krmí. V téže době silně pelichá a mezery vypelichaných letek v křídlech jí stěžejí umožňují lov. Samec po celou tuto dobu obstarává potravu.

Doba hnízdní péče: 36–40 dní. Samice mláďata opatruje a teprve od stáří asi tří týdnů pro ně společně se samcem také loví. Koncem doby setrvání v hnízdě se plně opeřená mláďata rozlézají do větvi v okolí (haluzníci) a zakrátko vyletují. Ještě však po dobu tří–čtyř týdnů o ně rodiče pečují v okolí hnízda, než jsou mláďata zcela samostatná a opouštějí revír.

Počet vyvedených mláďat: při 80 % úspěšných hnízdění s průměrně 2,4 vzletnými mláďaty se vyvede na pár a rok 1,9 mláďete. V řídké osídlených oblastech je úspěšnost větší než v oblastech jestřáby hustě osídlených. Existuje tak zřejmě přirozená samoregulace početnosti populace v hustě osídlených územích.

Úmrtnost

V 1. roce zhruba 40 %, v dalších letech 30 %.

Nejvyšší věk

19 let ve volné přírodě, 29 let v zajetí.

Tahy a přelety

Ve střední Evropě zůstávají staří ptáci po celý rok ve svém loveckém revíru. Naproti tomu mladí ptáci se potulují kolem na průměrnou vzdálenost 30 km, až naleznou vlastní revír. U severoevropských a východoevropských jestřábů jsou známy přelety až do 1000 km.

Početnost

Odhady početnosti (párů pro rok 2000):

- ve střední Evropě cca 29 800 (země Beneluxu 2300, Německo 12 400, Švýcarsko 1500, Polsko 5000, Slovensko 1650, Rakousko, Maďarsko a ČR po 2300)
- v severní a severovýchodní Evropě cca 17 000 (Dánsko 700, Norsko 2500, Švédsko 4000, Finsko 6000, Estonsko 500–1000, Lotyšsko 2000–3000, Litva 500–600)
- ve východní Evropě cca 95 000 (evropské Rusko 85 000, Ukrajina 6000, Bělorusko 4000)
- v jihovýchodní Evropě cca 6500 (Rumunsko 400, Bulharsko 1000, Slovinsko 800, Chorvatsko 1000, Bosna-Hercegovina 500, Černá Hora 200, Makedonie 500, Řecko 700)
- v jižní a západní Evropě cca 6400 (Francie 2200–3100, Velká Británie 230, Itálie 500–800, Portugalsko 200–300, Španělsko 2300–3000)

Celkový stav v Evropě je cca 154 700 párů.

Ohrožení druhů

Stejně jako dříve je dodnes jestřáb považován za „škůdce“ a přímé pronásledování člověkem je hlavní příčinou ohrožení. Pokud jsou

na stejném hnízdě pozorování každoročně při toku ptáci v šatě mladých, je to nepřímý důkaz likvidace starého páru, neboť mezi tím by museli ptáci přepelchat do šatu dospělých.

Migrace jestřába

Jestřábi ze střední a západní Evropy jsou stálí nebo potulní a jen zřídka jsou okroužkovaní ptáci zastíženi ve vzdálenosti větší než 50 km. Přesto ani u našich okroužkovaných jedinců nechybějí nálezy mající charakter tahu. Někteří skandinávští a pobaltští jestřábi, zvláště mladí v 1. roce života, táhnou jihozápadním směrem až do Francie nebo Německa, jiní konají potulky z Finska do jižnějších oblastí Ruska, až 1500 km daleko. Evropská rasa jestřába lesního však ve všech částech areálu také přezimuje, v Norsku až téměř na úroveň 70° severní šířky. Malý počet ptáků přeletuje hlavně v říjnu Gibraltarskou úžinu, ale neletí dále než do lesů Maghrebu, a pozorován byl i v Egyptě. Spíše než o standardní migrační chování se však jedná o extrémní případy.

Rovněž čeští a slovenští jestřábi jsou převážně stálí, částečně potulní a jen vzácně vykazují pohyby naznačující migrační chování. Ptáci okroužkovaní jako mláďata v našich hnízdech byli nalezeni v průměru jen 27 km od místa okroužkování. U menší části vzorku se známým pohlavím průměrně 16 km u samic (n = 50) a 20 km u samců (n = 48), naši jestřábi označení jako dospělí průměrně jen 23 km od místa okroužkování. Z celkového počtu nálezů našich ptáků bylo do 50 km od místa kroužkování zastíženo 90 % mladých a 91 % dospělých jestřábů, do intervalu 50–100 km od místa kroužkování pak v obou věkových skupinách spadá 6 % nálezů a nad 100 km pak byla zastížena jen 4 % mladých a 3 % dospělých. V průměru 52 km daleko od místa kroužkování byli u nás nalezeni jestřábi okroužkovaní jako mladí v zahraničí, 42 % z těchto nálezů bylo ve vzdálenosti větší než 50 km a ještě 25 % nad 100 km (statistika však zahrnuje jen část zahraničního vzorku). Mezi nimi naprosto převažovali ptáci původem z Německa (89 %), dále polští jestřábi (7 %) a po jednom nálezu ptáků původem z Maďarska a Finska. Pouze jednou byl u nás nalezen pták okroužkovaný v zahraničí jako vzletný. Jednalo se o samici ve 2. roce života, která byla na začátku hnízdního období 21. 3. 1978 okroužkována u Buchbachu v Rakousku a o 14 dnů později nalezena mrtvá u Bítovčic na Jihlavsku (71 km). Podle jejího chování na začátku hnízdního období a věku se jednalo nejspíš o nehnízdícího ptáka na potulce.

Naši jestřábi okroužkovaní jako mladí v hnízdech a nalezení ve stejném roce více než 50 km od místa kroužkování vykazují disperzi všemi směry. Mláďata, nalezená od srpna do konce února následujícího roku, se vzdálila průměrně 32,1 km od hnízdiště (medián = 12 km, 0–574 km, n = 109). Snad nejzajímavějším dokladem silného sklonu k pohnídní potulce je dosažená vzdálenost ptáka kroužkovaného 16. 6. 1984 o 5° severněji v regionu Grodno v Bělorusku (574 km). Někteří mladí se vydávají na poměrně dlouhé cesty už brzy po osamostatnění. Za pravého migranta do mírnějších klimatických podmínek můžeme považovat mládě označené v hnízdě u Zbudova na Českobudějovicku, ze kterého byla 23. 5. 1980 nalezena už jen kostra u Alt St. Johann ve Švýcarsku (428 km) a vzhledem ke vzdálenosti a směru pohybu snad i mládě okroužkované v hnízdě u obce Cigel u Prievidze 21. 6. 1993 a nalezené mrtvé už 2. 8. téhož roku v Maďarsku u Budapešti (138 km). Mladí jestřábi označení na hnízdech v Německu a v Polsku a nalezení u nás více než 50 km od místa kroužkování se vydali do směrů převážně jihovýchodních a jihozápadních a patrně je mezi nimi více skutečných migrantů než u našich ptáků. Například mládě okroužkované 28. 5. 1988 v Polsku bylo 1. 12. 1989 střeleno u Studnice na Jindřichohradecku (487 km) a mladý samec označený v Sasku již 27. 7. 1983 u Velkého Ratmírova na Jindřichohradecku (266 km). Nejzajímavějším nálezem zahraničního kroužkovance je finský pták označený 19. 6. 1984 jako mládě v hnízdě a střelený 13. 12. 1987 u Bříšťan na Jičínsku (1393 km).

Několik podobných nálezů v březnu až srpnu následujícího roku bylo zaznamenáno průměrně 34,5 km od rodiště (medián = 16 km, 2–195 km, n = 21).

Nálezy ptáků v třetím roce života a starších v hnízdní době (březen–srpen) se příliš neliší od předchozí skupiny. Dospělí ptáci zahnízdili průměrně 23,3 km (medián = 15,5 km, 2–153 km, n = 36) od rodiště. Jejich rozptyl se průkazně neliší od ptáků v druhém roce života. Lze tedy předpokládat, že již dvouletí ptáci obsazují teritoria, ve kterých poté zahnízdí. Řada nálezů našich i cizích jestřábů svědčí o rozptylu mladých ptáků na vzdálenější hnízdiště a ojedinelé doklady nasvědčující možnému přesídlení ptáků již dospělých. U našich jestřábů převažuje výrazně směr rozptylu na sever až východ. Příkladem vzdálenějšího rozptylu u nás kroužkovaných mláďat je samice označená 3. 6. 1968 na hnízdě u Haldy na Ústeckoorlicku, která byla chycena a zabita 15. 6. 1973 u Petrovic na Bruntálsku

(65 km) nebo mládě okroužkované 24. 5. 1969 u Kačleh na Jindřichohradecku a střelené 13. 6. 1971 u Dolních Hutí na Jihlavsku (37 km).

Přirozeně delší cesty na naše území vyplývají z rozptylu v zahraničí kroužkovaných mláďat, např. mládě označené 9. 6. 1980 v hnízdě u Spiegelau v Bavorsku bylo nalezeno zraněné 18. 5. 1991 u Křemže na Českokrumlovsku (68 km) nebo mládě označené 15. 6. 1969 u Spitzkunnorsdorfu v Německu bylo střelené 17. 4. 1971 u Markvartic na Českolipsku (65 km).

Nálezů našich jestřábů okroužkovaných jako dospělí ve vzdálenostech nad 50 km je velmi málo a tendenci k delším pohybům vykazují spíše samice. Dosud však chybí doklady o návratech ptáků na hnízdiště nebo jejich blízké okolí, protože nálezů dospělých ptáků okroužkovaných v době hnízdění je málo. O hnízdní fidelitě nás informuje pouhých 11 nálezů. Vyšší průměrná vzdálenost nálezů mezi jednotlivými hnízdními sezónami je způsobena naprosto výjimečným nálezem samice okroužkované 13. 5. 1973 u Sovolusk na Nymbursku a nalezené mrtvé 2. 8. 1975 u Perastu v Černé Hoře (914 km). V případě tohoto nálezů nelze zcela vyloučit nepřesně nahlášené datum. Bez uvedeného případu je mezisezónní vzdálenost v období hnízdění 7,8 km (medián = 4,5 km, 0–34 km, n = 10), což ve většině případů odpovídá domovskému okrsku jestřába. O možném přesunu dospělých ptáků na jiná vzdálenější hnízdiště nasvědčuje např. pták okroužkovaný jako adultní 9. 6. 1964 u Doubravčic na Kutnohorsku, který byl střelen 31. 3. 1965 u Konárovic (34 km). Příkladem usazení v místě rodiště a celoroční stálosti je např. jedinec, označený 5. 6. 1966 jako mládě v hnízdě u Návar na Jindřichohradecku, který byl 1. 2. 1973 chycen do „jestřábího koše“ u Waidhofen v sousedním Rakousku (8 km). Z analýzy zpětných nálezů vyplývá, že více než polovina uhynulých ptáků byla ulovena. Je přitom velmi pravděpodobné, že řada ptáků ohlášených pouze jako „nalezen mrtev“ byla ve skutečnosti rovněž ulovena (střelena). Výrazně větší ztráty přitom vykazují jestřábi okroužkovaní jako mláďata v hnízdech. Pouze 11 % z jejich nálezů představují ptáci kontrolovaní a znovu vypuštění. Ze všech uhynulých ptáků, okroužkovaných jako mláďata, tvoří ulovení 56 % a mrtví 35 %. Pro mladé nezkušené ptáky je kritický 1. a 2. kalendářní rok, zejména jeho první čtvrtletí. Z celkového počtu úlovků připadá na 1. a 2. kalendářní rok 45 % a 27 %, z celkového počtu mrtvých pak 44 %, resp. 21 %. V dalších dvou letech klesá procentuální podíl ve skupinách „ulovení“, resp. „mrtví“ na 11 % a 7 %, resp. 14 % a 2 %.

U jestřábů okroužkovaných jako dospělí (z 56 % ve 2. kalendářním roce a starších, tedy po překonání nejkritičtějšího období) je poměr příčin nálezů jiný. Ze všech uhynulých jedinců, okroužkovaných jako dospělých, bylo uloveno 48 % a nalezeno mrtvých 47 %. V roce okroužkování a v roce následujícím jsou podíly z celkového počtu úlovků, resp. mrtvých jedinců 34 % a 29 %, resp. 33 % a 33 %. Z dalších známých příčin smrti (kromě lovu) to byl nejčastěji náraz do elektrického vedení či jiné drátěné překážky (21), kolize s dopravním prostředkem (4), predace výrem velkým (2) a po 1 případě byl chycen do želez, zabit hráběmi při útoku na slepice a uhynul po nárazu na sklo.

Z celkového počtu 402 nálezů našich a cizích u nás zastížených kroužkovaných jedinců bylo 41 ptáků ve stáří 5 let a starších, jen 7 z nich však bylo nalezeno živých a jen 3 byli po kontrole opět vypuštění. Z jestřábů okroužkovaných jako mláďata v našich hnízdech se nejstarší dožil téměř 15 let. V pořadí dva další nejstarší ptáci byli nalezeni mrtví 10 let, 9 měsíců a 6 dnů, resp. 9 let, 5 měsíců a 28 dnů po okroužkování.

Z mláďat okroužkovaných v zahraničí a nalezených u nás se nejvyššího věku 11 let, 3 měsíce a 4 dny dožil německý kroužkovaný jestřáb zabítý autem 2. 9. 1999 u Cvikova.

Z jestřábů okroužkovaných jako dospělí byl nejstarší pták označený jako mladý samec 30. 11. 1976 u Pardubic a kontrolovaný 27. 7. 1986 po 9 letech, 7 měsících a 27 dnech u Čeperky. V pořadí další dva nejstarší kroužkovaní adulti byli nalezeni mrtví za 8 let, 9 měsíců a 25 dnů a za 8 let a 29 dnů.

Mé vlastní poznatky

Jestřáb lesní, *Accipiter gentilis*, nádherný dravý pták, je největší a nejvzácnější z celého rodu *Accipiter*. Je překvapivě rychlý a obratný lovec, se silným tělem a širokým dlouhým ocasem. Připsal bych mu přívlastek „král lesa“. Neobyčejně mohutné svalstvo a poměrně krátká křídla umožňují jestřábovi lesnímu bleskurychlý start. Díky dlouhému ocasu je schopen i rychlých obrátů. Takto vyzbrojen je tento dravec typickým lovcem číhajícím v záloze, odkud prudce vyráží z úkrytu a využívá svého rychlého startu a momentu překvapení, čímž svoji kořist zaskočí. Je schopen ji i několik minut pronásledovat, není však pravidlem, že končí vždy jako vítěz. Jestřáb uchvacuje kořist ve vzduchu i na zemi. Co jednou chytí, snaží se nepustit. Tak se stalo, že nejednoho jestřába ubil člověk na uloveném kohoutovi či slepici, že se zabil o větev stojící v cestě při útoku na prchajícího menšího zajíce. Nebo se poranil o drátěné oplocení, které při pronásledování kořisti není schopen vidět. Je to lovec impulzivní, temperamentní, který v případě, že má šanci ulovit svoji kořist, tuto šanci využívá a kořist uloví. Tam, kde jsou chováni a vysazováni bažanti, tetřevci a jiná zvěř z umělého chovu, dochází k silné koncentraci jestřába a tím k značným ztrátám na této zvěři a následně v důsledku člověka i na jeho populaci. Z těchto popsanych i jiných nepopsanych důvodů byl jestřáb v značné míře odedávna používán k sokolnictví. Řekl bych, že skalními sokolníky je používán k sokolnictví dodnes, i když

v daleko menší míře. To z několika mně známých důvodů. Ubývá přirozená možná kořist, podotýkám pro cvičeného jestřába lesního. Touto kořistí je zajíc a bažant. Dále v dnešní době není problém zakoupením získat jiného možného sokolnického dravce, jakým je například raroh, sokol a v neposlední řadě orel skalní. Zásadním problémem, proč je jestřáb v posledních letech v sokolnictví využíván jen okrajově, je možnost či spíše nemožnost jeho legálního získání a držení. Jestřábí pár je velmi trvalý, rozpadá se jedině při úhynu jednoho z ptáků. Stanovišti, kde hnízdí, je rovněž velice věrný a stálý v případě zdařilého vyhníždění a vylétnutí mláďat. Pár provozuje v předjaří za pěkného počasí v blízkosti svého hnízdiště svatební lety. V tuto dobu je možno vidět jestřáby kroužit, strmě stoupat, střemhlav padat, což jev ostatních ročních obdobích skoro nemožné a netypické pro tohoto dravce. Kdo měl možnost toto pozorovat, ví, o čem mluvím. Je to vskutku podívaná pro náročného diváka. Oba ptáci při tomto až akrobatickém vystoupení hlasitě křičí, což umocňuje atmosféru jinak skrytým způsobem žijícího dravce. Většinou obsazuje staré hnízdo, jak už jsem uvedl, došlo-li v předchozím roce k úspěšnému vyhníždění a vylétnutí mláďat. V opačném případě bývá pravidlem, že zahnízdí jinde. Postaví nové hnízdo, které nebývá od starého hnízdiště vzdáleno víc než několik set metrů. Některé páry však hnízdiště střídají pravidelně a využívají dvou až čtyř hnízd. Rovněž však v okruhu již zmíněných několika set metrů od sebe vzdálených. Opravdu výjimkou je, že nové hnízdo je vzdáleno víc než několik kilometrů. To se stává v případě, že zahyne jeden z ptáků, a to samec, který určuje hnízdiště. Snůška a sezení na vejcích začínají v rámci celé republiky v rozmezí celého dubna, takže mám zdokumentované až třicetidenní rozdíly líhnutí jestřábů během jednoho roku na různých místech. To ovlivňuje více

faktorů, ale dle mých poznatků hlavně intenzita slunečního svitu, nadmořská výška a stáří jestřábiho páru. Snůšku tvoří většinou 2–3, výjimečně 4 a ojediněle 5 špinavě bílých, nazelenalých, poměrně velkých vajec. Hodně záleží na počasí v době toku a snášení vajec. Mám vyzorováno v našich podmínkách, že se v půlce dubna udělá na několik dní nádherné slunečné počasí a za několik dalších dní ještě chumelí. V takovémto roce jsou časté slabé snůšky, většinou jen 2 vejce. Doba sezení na vejcích od nasednutí po vylíhnutí trvá 35–38 dní a obstarává ho většinou samice, která opouští hnízdo v tomto období jen sporadicky, a to jen na krátkou dobu. Oplozená vejce jsou však schopná vydržet i několik desítek minut bez zahřívání samicí, aniž by došlo k jejich zastuzení. Samec ji v tomto období po celou dobu sezení přináší potravu. Pakliže dochází v období hnízdění k častému a dlouhotrvajícímu rušení samice na hnízdě, například z důvodu těžby dříví v blízkosti hnízda, dojde někdy k zastuzení vajec a často i k úplnému opuštění hnízdiště a tím k neúspěšnému vyhnízdění. Byl jsem svědkem toho, že samice seděla již skoro pět týdnů na oplozených vejcích. V této době bylo v těsné blízkosti hnízda započato s předvýtní úmyslnou těžbou dříví. Během pozorování hnízda samice vždy při nastartování motorové pily v těsné blízkosti vylétala z hnízda a vracela se na něj až po ukončení této činnosti, což bylo po několika hodinách. Asi po třech dnech trvání těchto prací se již sami-

ce na hnízdo nevrátila vůbec. Když jsme vylezli k hnízdu, bylo první vejce již ve stádiu na klubání. Bohužel, mláďata se již nedala zachránit. To samé se stane, když v tomto časovém období zahyne z různých příčin samec. Samice je nucena opouštět hnízdo, aby se nasýtla, a tím dojde rovněž k zastuzení

vajec. Když je vše v pořádku, tak po vyklubání mláďat zůstává samice na hnízdě ještě zhruba deset dní skoro nepřetržitě, ale to jen v případě, že je samec schopen zajistit dostatek potravy pro mladé i ji. Není-li tomu tak, odlétá na lov v tomto raném stádiu mláďat i samice. Byl jsem svědkem toho, že i v tomto stádiu je pryč z hnízda až několik hodin, viz příběh tragédie u jestřábů na hnízdě. To pak může dojít k zahubení mláďat jiným dravcem či predátorem. Když vše funguje, pak odlétá z hnízda jen pro kořist, kterou přináší samec na předávací místo. V deseti až čtrnácti dnech již nejsou mláďata tak choulostivá a zranitelná v důsledku povětrnostních vlivů a stávají se velice žravými. Pak už samice z tohoto důvodu musí začít lovit, aby byl pár schopen mláďata ukrmit. V této době je většinou silně rozpelichaná, a nastane-li týdenní až čtrnáctidenní období silných dešťů, dochází k malému úspěchu při lovu a často k úhynu mláďat na hnízdě nebo ke kanibalismu. Byl jsem svědkem toho, že na hnízdě, kde byli tři jestřábí terčci ve stáří asi pětadvaceti dnů, došlo k zastřelení samce. Bylo to v době opravdu vytrvalých dešťů. Známy lesák mi volal, že jakmile se podaří ulovit ještě samici, tak že si mohu pro mladé přijet (tak to

tehdy bylo). Když další dva dny nevolal a mně bylo jasné, že mláďata uhynou, volal jsem já jemu. Moc jsem neuspěl, ale další den se jim dílo zkázy podařilo dokonat a samici u hnízda zastřelit. Okamžitě po telefonátu jsem pro mláďata vyrazil. Všichni tři terčci byli ještě živí a na sebe hodně nevraživí. Když jsem je umístil do umělého náhradního hnízda a začal je krmit, tak se při spatření masa na sebe začali vrhat a skutečně by se bývali navzájem zabili. Musel jsem umístit každého zvlášť, tři dny jim předkládat potravu, co potřebovali, a teprve pak mohli být spolu krmeni na náhradním hnízdě, než jsme je během dalšího týdne po jednom přisadili k mláďatům na hnízda v přírodě. Když vše funguje, jak má, opouští mláďata hnízdo zhruba za 40–45 dní. Pochopitelně záleží na počtu mladých na hnízdě, na množství nalovené kořisti v průběhu krmění a také na pohlaví. Terčci jsou vzletnější a začínají opouštět hnízdo a popolétávat v jeho blízkosti i o několik dní dříve než samice. V prvních deseti až patnácti dnech po vylíhnutí trhá samice mláďatům potravu, což samec nedělá a ani neumí. Proto v případě úhynu samice v tomto období dochází k úhynu mláďat, přestože je na hnízdě třeba i dostatek potravy, kterou samec přináší. Po dvaceti dnech si již mláďata částečně trhají potravu sama, podle možností dostávají vícekrát denně kořist, kterou staří ptáci uloví. Většinou opět od samice, která ji pokládá na okraj hnízda. Hnízdo je pravidelně vystýláno čerstvými zelenými větvičkami, zřejmě z důvodu hygienických, kvůli zbytkům potravy a trusu a tím spojené návštěvy hmyzu. Rovněž je pod tyto čerstvé větve ukládána kořist v případě, že jí je víc, než stačí mláďata zkonzumovat. Dále pak když například uhynie některé z mláďat, bývá rovněž zastlá-

no zelenými větvemi v okraji hnízda. Možná jsou také dávány na hnízdo z důvodu zvýšené námahy na stojáky mláďat, z čerstvých tuhých jehlic těchto zelených větví. Vzletná mláďata se po opuštění hnízda osamostatní zhruba po 40 až 50 dnech. V této době bývají nejzranitelnější, protože poletují okolí hnízda a křičí, takzvaně volají, a takto se dožadují potravy po rodičích. Tím na sebe upozorňují a stávají se kořistí ostatních predátorů, popřípadě člověka-lovce. Mláďata opouští hnízdo v šatě mladých, což znamená, že vrch těla je tmavohnědý se světlejším lemováním jednotlivých per. Spodek těla je světle žlutý až hnědý, někdy až červenohnědý, s tmavohnědými skvrnami ve tvaru podlouhlé kapky, popřípadě srdce. V tomto období, až do doby prvního přepelichání, dochází často k záměně jestřába s kání. Jediným správným nezaměnitelným znakem pro laika je barva oka-světla. To je světle žluté, u káně je celé hnědé. Jinak barva oka je u jestřába lesního velice zajímavá. Po vylíhnutí má mláďe zhruba do stáří 40 dní oko modré, pak dochází k jeho proměně na žluté a u většiny

jedinců se ve stáří několika let mění na oranžové až tmavočervené. Viděl jsem však i několik hodně starých jestřábů, kterým zůstalo světle žluté. Po přepelichání mláďat, což se stane za rok zhruba od května do konce srpna, se barva opeření jestřába úplně změní. Vrch těla je břidlicově šedý až sedohnědý. Nad světlem-okem se vytvoří poměrně široký, výrazný, světlejší nadoční proužek, který úplně změní výraz jestřábiho vzhledu. Nejvíce pohledově se však změní barva a vzhled jestřába z jeho spodní strany těla. Celá spodní strana je světle šedá s tmavě příčným pruhováním, podélné skvrny zmizí, popřípadě vytvářejí nanejvýš drobné křížky. Na dlouhém zakulaceném ocase jsou znatelné silné tmavé pruhy, které však v některých případech u starších jedinců mohou zmizet úplně. Takovýto vzhled si již tento dravec drží po celý život. Jestřáb lesní se v tomto období stane dospělým jak vzezřením, tak pohlavně. I když je zaznamenáno pár případů, kdy zahnízdil jeden jedinec z páru (většinou samice) i v šatě mladých. Je to však výjimka, jestřáb se páří a zahnízdí většinou až v dalším roce nebo letech. Je to i projev stabilní populace jestřába. Jen tam, kde je jeho populace oslabená a narušená, hnízdí i mladí jedinci. Jelikož jsem sokolník, budu možná uvádět i trochu jiné poznatky o jestřábu lesním než ostatní literatura. Mé poznatky se opírají o pozorování tohoto dravce na území Českomoravské vrchoviny, převážně na území Vysočiny, okrajově i v oblastech dalších. Chtěl bych uvést, že mě jako sokolníka u jestřába lesního sice zajímá délka těla, rozpětí křídel, ale více a hlavně hmotnost-váha, síla, povaha a dravost každého jedince.

U jestřábů, které jsem měl možnost pozorovat, vidět, cvičit a vážit, mohu uvést, že u samice (dále jen jestřáb) v šatě mladých se hmotnostně v našich podmínkách pohybuje v průměru okolo 1 až 1,10 kg živé váhy v plné kondici, po dopeření a doschnutí per a vylétnutí z hnízda. A za 25 let mých poznatků se tato váha spíše mírně snižuje. Jedná se o menší populaci, úživnost honiteb, či nutnost menší váhy jestřába z důvodu potřeby lovit menší pernatou kořist, jako je holub či sojka? Také jsem měl možnost cvičit a létat s jestřábem, který měl v lovecké kondici pouze 0,77 kg. Naopak samec (dále jen terček) si ve zmíněné oblasti svoji hmotnost drží. Podle mých poznatků se zde váha terčka pohybuje v rozmezí 0,60–0,78 kg v plné kondici. Dle mého názoru je úbytek váhy v našich podmínkách přirozeným vývojem u jestřába. Samice jestřába musí opravdu v našich lesích lovit drobnou pernatou kořist, jak jsem již zmiňoval, holuba poštovního nebo hřivnáče či sojku, protože v našich chudších lesních celcích žádná jiná přirozená kořist není.

Kromě těchto dvou zmíněných druhů ptáků a kromě časného letního období, kdy potravu tvoří ještě mláďata kosů, drozdů a jiných pěvců, tvoří ještě třetí složku potravy drobní obratlovci – myši. Často jsem si při první návštěvě pod hnízdem jestřába lesního myslel, že zde hnízdí káně lesní, a to z důvodu, že pod hnízdem bylo dost vývržků z myši, opak byl pravdou. Je to však zcela logické. Protože zajíc polní je v našich honitbách zastoupen jen ve velice malém množství a protože dospělý zdravý zajíc nepatří ani mezi přirozenou dostupnou potravu pro jestřába. Zajíc se také stal v našich podmínkách vyloženě noční zvěří, takže se stal spíše potravou hojně se vyskytujících a hnízdících výrů velkých. Bažant z našich polí, luk a hájů rovněž úplně zmizel. Vrány a straky hnízdí často v těsné blízkosti lidských obydlí nebo přímo ve vesnicích. Takže opravdu samice-jestřáb krom holuba hřivnáče, holuba poštovního a sojky obecné nemá nic jiného možnost lovit a ulovit. Jinak bych chtěl uvést, že opravdu velikým jedincem na hnízdě v naší lokalitě jestřába lesního byl jestřáb po dopeření a doschnutí per před vylétnutím o váze 1,25 kg. Jednalo se však o výjimečně dravé a žravé mládě. Na tomto hnízdě se vylíhla ze tří vajec tři mláďata, jeden jestřáb a dva terčci. Byl to poměrně bezproblémový rok s relativně dobrým množstvím kořisti, bez vydatných dlouhodobých dešťů v době vyvádění mláďat. Přesto došlo k tomu, že prvorozený jestřáb zabil oba dva své sourozence, terčky, nebo oba dva zahynuli na nějakou

nemoc v hnízdě a ona vylétala jako jediná. Spíše se ale jednalo o zabití sourozenců, protože další rok došlo v tom samém hnízdě u stejného páru k vylíhnutí opět tří mláďat, ale první dva narození byli terči a poslední narozený jestřáb. V průběhu pobytu mláďat na hnízdě došlo opět k zabití – úhynu prostředního mláďete terčka. Na hnízdě zůstal nejstarší samec a nejmladší samice. Byl mezi nimi opravdu značný rozdíl ve stádiu opeření. Při jedné návštěvě a kontrole hnízda, při stáří mláďat asi 33 dnů, byl samec oproti samici již hodně opeřen, měl však velice nízkou kondici, byl hladový a samice byla ve velice vysoké kondici, s plným, řekl bych narvaným voletem.

Seděla a bránila si před samcem celou kořist, mládě ořešáka. Byla opět opravdu hodně dravá. Při dopeření, doschnutí per a při vylétnutí z hnízda vážila však „jen“ 1,15 kg. Byla o deset deka lehčí, než její sestra o rok předtím. Toto příkládám za vinu částečně tomu,

že nebyla vylíhla - narozená jako první, a také tomu, že není pravidlem, že by měl jestřábí pár každý rok stejně velká mláďata. Spíše se stává jen velice zřídka, že se vylíhne jedno abnormálně silnější, a pak další roky jsou mláďata normální, průměrná. Další rok z jara z tohoto starého páru zahynul terček, protože zřejmě při pronásledování kořisti narazil do okna ruiny bývalého kravína, který byl poblíž hnízdiště. Ochrnutého na oba stojáky ho zde místní občan našel a následně mi jej donesl. I při značné péči a po poradě se zkušeným veterinářem se nám ho nepodařilo zachránit. Tento terček nebyl v plné kondici, bylo zimní období, a on i přesto vážil 0,85 kg. Od té doby je toto hnízdiště neobsazené.

Výskyt jestřába lesního je v ČR po celém jejím území. Hojnější je pochopitelně v lesnaté kulturní krajině než uvnitř hlubokých horských lesů. I zde se však vyskytuje. Různá literatura uvádí různou rozlohu teritoria jestřábího páru, většinou od 5–64 km². Velikost tohoto území je závislá na spoustě faktorů: potravě, množství jedinců jestřába a jejich predátorů, nadmořské výšce, na schopnosti pozou-

rovatele toto teritorium či hnízdiště objevit a na dalších podmínkách. Mám poznatky ze spousty lokalit naší republiky. Rovněž z lesní správy, na které pracuji již 30 let. Její výměra se různě měnila, a to zhruba od 3000 ha do 1700 ha. Pozorované lokality jsou většinou ucelené komplexní lesní celky a mohu zodpovědně říci, že na této uvedené výměře vím pravidelně o dvou až třech osídlených jestřábích hnízdech. Pochopitelně si nemyslím, že vím o všech. Dle trhacích míst, která v době hnízdění po celé lesní správě a v jejím okolí nacházím, jich bude jistě víc. Ne vždy se mi však podaří hnízdo najít, i když se o to snažím. Jeden rok jsem často vídal terčka skoro stále na stejném místě, většinou při ranní čekané nebo šoulačce na srnce. Mnohokrát jsem se této lokalitě, třeba jenom hodinu, ale také tři hodiny věnoval. Po celou dobu hnízdění jsem zde nacházel pera ze samice, která seděla na vejcích a následně krmila mláďata. Byl jsem tam snad dvacetkrát, ale hnízdo jsem hledal marně. Pak byla vidět a slyšet dvě vylétlá, volající mláďata. A když jsem jednou zastavil s autem na cestě, vysedl a udělal dva kroky, tak jsem ho spatřil. Věděl jsem, že stojím pod hnízdem, ze kterého tato mláďata vylétla. Další můj poznatek z této lokality, pro mě velice zajímavý, byl ten, že po dva roky zde byla dvě obydlená jestřábí hnízda vzdálená od sebe vzdušnou čarou pouze tisíc metrů. Nikdy jindy ani jinde se mi nepodařilo tak blízko od sebe jestřábí hnízda najít, možná však proto, že jsem na to ve vzdálenějších lokalitách neměl tolik štěstí a času, abych to prokázal. Ze svých pozorování, jak jsem již uvedl, zhruba za třicet let si rozhodně nemyslím, že by populace jestřába lesního ubývala nebo se snižovala. Podle mého názoru a pozorování se drží stále na stejné úrovni. Je pouze ovlivňována

jinými predátory. Dříve o něco větší ztráty byly způsobeny lovem, způsoboval je více člověk-myslivce. Dalším vlivem bylo velké množství používaných chemických látek k ochraně rostlin, v jejím důsledku otrava kořisti a tím následně otrava dravců. Dnes, při jiném způsobu provozování myslivosti a stárnutí zarputilé populace myslivecké základny, ovlivnění činnosti mladších myslivců podnikáním, nebudových systémech v mysliveckých sdruženích za odstřely škodné v důsledku nedostatku času a tím menších možnostech návštěv honitby za účelem pouhého „projití se“ honitbou díky ochraně přírody škodí člověk jestřábí populaci daleko méně. Máme však nové predátory, kteří dříve nebyli tak hojní, protože byli rovněž daleko víc tlumeni člověkem-myslivcem, a to značné populace kuny a výra velkého. Až padesát procent hnízd neunikne zkáze ze strany těchto dvou zástupců zvířecí říše. Měl jsem v honitbě, kde provozuji myslivost, jestřábí pár, který zde pravidelně již čtyři roky úspěšně hnízdit a úspěšně vyváděl vždy dvě mláďata, vždy dva terčky. Stará samice byla skutečně veliká, což potvrzovalo i pelichání – pera, která byla oproti ostatnímu pelichání z jiných hnízd opravdu o několik centimetrů větší a mohutnější. Pátým rokem se na tomto hnízde vylíhla jako první mládě samice-jestřáb a dva terčci. Byla to u tohoto páru hned dvojí změna – samice, a ještě tři mláďata. Čekal jsem na tento malý zázrak, měl povolení na získání mláďete jestřába z hnízda a těšil se a doufal, že mi na tomto hnízde vyrůstá co do velikosti životní jestřáb. Ten rok byl optimální, teplý, s dostatkem kořisti pro jestřáby. Když jsem s kamarádem Petrem šel asi po týdně opět zkontrolovat hnízdo, bylo to zhruba v osmnácti dnech stáří mláďat, tak nás již z dálky vítal netypický křik jestřábí samice, která i po našem přiblížení proletovala nad našimi hlavami a opravdu zoufale volala.

Za chvíli nám příčina jejího chování byla jasná. Ve vzdálenosti asi jednoho metru od paty stromu, na kterém se obrovské hnízdo s boční plošinou nacházelo, ležela dvě mrtvá mláďata v prachovém peří, prvorozený jestřáb a jeden terček. Při pohledu do koruny stromu bylo vidět stopy padajících mláďat i jakoby část narušeného hnízda, ke kterému muselo dojít shora. Muselo se jednat o většího dravce, než je jestřáb. Dle našeho názoru se jednalo o útok výra. Bylo poměrně časně ráno a mrtvá mláďata na zemi byla ještě teplá. Nešlo nám na rozum, proč však zůstala na zemi. Vysvětlujeme si to tím, že útok se odehrál opravdu přímo v časovém intervalu, kdy jsme přicházeli k hnízdu, nebo se útočník zalekl a nechal se odradit od svého úmyslu zběsilými a vytrvalými nálety odvážné a zoufalé samice matky. Staly jsme se svědky něčeho, co se v přírodě děje dosti často, ale co lidské oko tak často nevidí. Byl to zvláštní pocit. Pocit zklamání, větší ale ze smrti mláďat jestřába lesního, kterého tolik obdivuji, než z toho, že se mi opět nepodařilo od tohoto páru získat možná velikou mladou jestřábí samici. Na strom k hnízdu jsme již nelezli. Opouštíme hnízdiště, přesvědčeni, že třetí mládě jistě výr uchvátil do svých pařátů. Ještě ve značné vzdálenosti bylo stále slyšet volání staré odvážné jestřábice. Nijak mě to do této lokality už nelákalo. Dostal jsem se poblíž asi tak za tři týdny při plnění si svých pracovních povinností. Zvědavost a vzpomínka mě na jednu táhla a přitahovala k hnízdu. Jaké bylo mé překvapení, když na kraji plošiny stálo skoro dopeřené mládě-terček. Byl krásný slunný den a já odcházel s krásným pocitem, že něco podobného zažít a být toho svědkem může jen pár šťastlivců. Opět malý div a zázrak přírody. Tento pár se však již v této lokalitě nikdy víc nezahníždil a trvalo mi tři roky, než došlo k znovuoobjevení hnízda onoho jestřábího páru, a to opravdu ve značné vzdálenosti. Ale to jsem trochu odbočil. Na populaci jestřába má vliv počet úspěšně narozených, přeživších a úspěšně vyvedených mláďat, který je v jednotlivých letech ze známých či méně známých důvodů různý. Je to závislé na množství potravy, kterou jsou jestřábi schopni mláďatům nalovit. V případě nouze dochází i na hnízdech jestřába, jako u jiných dravců, ke kanibalismu, kdy silnější mládě zabije z důvodu nedostatku potravy své mladší a slabší sourozence, nebo jiný jestřáb sebere mládě jiného jestřábího páru a nakrmí s ním svá vlastní. Často mláďata na hnízdě, jak již bylo uvedeno, zabije výr a kuna. Tito jsou v naší přírodě a lesních honitbách zastoupeni opravdu v hojném

počtu. Rovněž v důsledku značného lovu a konzumace městských a domácích holubů jestřábem dochází při poklesu kondice k onemocnění a propuknutí tuberkulózy, chlamydiózy a úhynu často již dospělých mláďat. Tím chci říct, že na úbytek jestřábí populace má v dnešní době člověk, ať již myslivec, lesák či sokolník, pramalý vliv, což je pochopitelně dobře. Rozhodně souhlasím a vím, že ztráty v prvním roce života dosahují jistě čtyřiceti až padesáti procent a v druhém roce života dosáhnou ztráty až dalších dvaceti procent. **Proto tím, když může sokolník vybrat mládě jestřába z hnízda na základě povolení, zachrání často i mládě, které by v přírodě v této době zahynulo.** Je to však přirozený, logický a těžko ovlivnitelný vývoj, který se řídí zákony přírody. Jde hlavně o zajištění a sehnání potravy a přežití silnějšího jedince. Je to věc názoru, ale kde by při menších nebo žádných ztrátách sehnal mladý jedinec a pár svůj vlastní hnízdní a lovecký revír? Čím by živil sebe a svoje další potomky? Pro celkový úbytek drobné zvěře, zapříčiněný technickým vývojem kulturní krajiny, je shánění potravy pro jestřáby čím dál tím víc obtížnější. Napomáhá tomu také až přehnaná ochrana krkavců, výrů a značná populace a rozšíření psíků mývalovitých, lišek, norků a v neposlední řadě černé zvěře. Ale i přes všechny tyto vlivy je dle mých poznatků a vědomostí populace jestřába lesního stabilní, skýtající jeho jistě zachování v naší krásné přírodě, a to je

velice pozitivní a velice dobře! Že je populace jestřába lesního stabilní a má i vzrůstající tendenci, dokazují statistické ročenky, ze kterých byly zveřejněny údaje v časopisu Myslivost 6/2009 pod názvem Početní stavy některých druhů ptáků v honitbách, včetně počtu hnízd v letech 1997–2007. Uvádím údaje pouze u jestřába lesního.

Rok	Počet jedinců v honitbách	Počet hnízd
1994	12667	3730
1995	13958	4123
1996	13981	4108
1997	14333	4128
1998	14849	4256
1999	15401	4526
2000	15418	4393
2001	15005	4217
2002	14456	4019
2003	13542	-
2004	14082	-
2005	15386	-
2006	13161	-
2007	16774	-

Není mi však úplně jasné a nemůže mně být lhostejné, proč ze strany ochrany přírody nelze vyhovět v rámci celé naší České republiky ročně zhruba 25 až 30 žádostem o výběr mláďat jestřába lesního k sokolnickým účelům. Možná je to i tím, jak už jsem uvedl, že jestřáb lesní žije skrytým způsobem života a kromě doby hnízdění a krmení mláďat na hnízdě je velice opatrný, v lese téměř neviditelný. Já a mí kolegové se pohybujeme v lese pět dní v týdnu v různou denní dobu, a přesto se s ním setkáváme během roku tak, abychom ho viděli, jen velice zřídka a sporadicky. Občas ho slyšíme. Co teprve člověk z ochrany přírody, který je dnes zahlcen spíše úřednickou činností, protože administrativy všude přibývá, a který je v lese jen velice málo! Jak často se on může s jestřábem lesním setkat, jak může vědět, kde hnízdí, jak má poznat, že jestřáb lesní existuje? Navíc povolení k získání mláďete jestřába lesního z přírody je vyloženě administrativní záležitost, ke které se vyjadřují převážně zamítavě různá občanská sdružení, jichž bych se v žádném případě nechtěl nijak dotknout. Ale jak často jsou jejich členové v lese?

O kolika jestřábích hnízdech ví? A jak odborné mají znalosti, aby například mladého jestřába lesního v jeho šatě mladých poznali, rozlišili a nepletli si ho s kání? Kdy se byl některý z jejich členů, který se vyjadřoval „ikskrát“ k našim žádostem, vždy slovem nesouhlasím, podívat u mě, jak se o dravce starám? Přestože každý sokolník je i myslivcem, anebo má alespoň složenou mysliveckou zkoušku, která je podmínkou pro složení sokolnické zkoušky, a ani jedna není záležitostí jednoduchou, takže musí něco o zvěři, myslivosti, legislativě, nemocech a dravcích znát! I tak je jeho zkušenost a názor oproti názoru například soustružníka, jenž je však členem již zmíněného občanského sdružení, posuzována jako bezpředmětná, neobjektivní a zanedbatelná při již zmíněné žádosti o výběr mláďete jestřába lesního z přírody. Skoro vždy je verdikt zamítavý, protože stačí stále jedna věta, že můj zájem nepřevy-

šuje zájem ochrany přírody. Nepřipomíná vám to něco, jako třeba léta a časy minulé...?

Členům Klubu sokolníků, hlavně však vedení klubu se podařilo prosadit a uskutečnit daleko složitější věci, než přimět a domluvit se s ochranou přírody na povolení výběru několika desítek mláďat jestřába lesního z hnízda v rámci ČR při stabilní

populaci tohoto dravce. Proč nezkusit uskutečnit i toto?

Dále bych se chtěl zmínit o své zkušenosti s umístěním jestřábích hnízd, která se trochu liší od poznatků uvedených v již zmíněné a citované literatuře. Co se výšky umístěných hnízd u mě pozorovaných a objevených týká, tak bych to vyjádřil následující tabulkou.

Výška hnízda v m	10–15	16–20	21–25	25+
počet hnízd	5	35	45	5

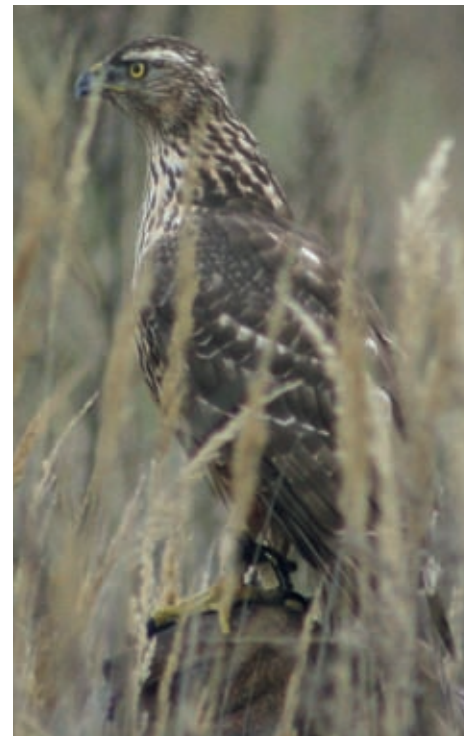
Dříve jsme měřili výšku spuštěním lana a jeho následném přeměření, nyní používáme výškoměr. Chci touto tabulkou říci, že hlavně v posledních letech úplně zmizela hnízda jestřába lesního, která byla postavena na prvních zelených větvích stromu, převážně jedle, smrku, modřínu, a která byla zřetelně a na dálku viditelná ze země. Tato hnízda byla snadno přístupná a zranitelná. Taková hnízda jsem nacházel a vídal v letech, kdy jsem byl opravdu ještě kluk. Uvedená tabulka plně odráží skutečnost hnízd na Českomoravské vrchovině, kde jsou hnízda jestřába lesního převážně stavěna ve výšce 20 m a výše. Někdy jsou umístěna na stromě, který měl kdysi zalomený vršek z důvodu sněhové kalamity z třicátých let minulého století, takže vznikl tak zvaný dvoják či troják vyhnáním náhradního terminálního vrcholu. Jindy jsou hnízda stavěna klasicky u kmene na zelených větvích, ale rovněž ve větších výškách. Často můžete stát přímo pod stromem, a pakliže ještě nejsou vylíhla a již větší mláďata, aby hnízdo prozradily jejich stříkance, tak je dokonale maskováno, například vodorovnou větví sousedního stromu, nižším sousedním stromem či tak zvaným podkápem, takže není vůbec vidět. Převážně v našich podmínkách jsou hnízda jestřábů stavěna na hlavní dřevině, na smrku, myslím tak v 90 %. Dále pak zbývajících 10 % je na modřínu, popř. borovici.

Měl jsem a mám možnost zhruba osm let pozorovat u svého kolegy-lesáka a kamaráda jeden a ten samý pár jestřábů, který používá za tu dobu zhruba tři hnízda k úspěšnému vyvádění mláďat a všech na jsou vždy postavena na modřínu. Přestože v několikahektarovém porostu smrku je těchto modřínů jen několik desítek. Oproti tomu jeden z jestřábích párů na naší lesní správě postavil nebo obýval hnízdo šestkrát na smrku a jednou na modřínu. Na listnácích, které jsou na naší lesní správě hojně zastoupeny, jsem za dvacet pět let hnízdo jestřába neobjevil. Oproti tomu u mého kamaráda, řádově o padesát kilometrů dále, hnízdí pravidelně již několik let jeden a ten samý jestřábí pár na vzrostlém dubu. Já sám byl na jediném hnízdě na listnáči, a to bříze, ale to v lokalitě u Kolína. Takže výběr konkrétní dřeviny ke stavbě hnízda závisí na druhové skladbě jednotlivé lokality a specializace jestřábího samce či páru. Jinak, jak jsem se již zmínil, počty vyváděných mláďat se pochopitelně v jednotlivých letech a u jednotlivých párů různí. Co se počtu za roky mnou pozorovaných a zjištěných hnízd týká, řekl bych, že jsou to většinou dvě až tři mláďata. Ze zhruba uvedených devadesáti sledovaných hnízd došlo k vylétnutí asi takového počtu mláďat: ze 47 hnízd vylétla 2 mláďata, z 38 hnízd vylétla 3 mláďata, ze 4 hnízd pouze 1 mládě, ze 4 hnízd vylétla 4 mláďata a pouze v jednom případě jsem byl svědkem toho, že na hnízdě bylo mláďat 5. Počet narozených a vylétnuvších mláďat je ovlivněn několika faktory, jako například stářím jestřábího páru, množstvím potravy, nadmořskou výškou, intenzitou sluneční

ho svitu v době páření a vyvádění mláďat, počasím po celou dobu hnízdění, a hlavně štěstím či smůlou v podobě přítomnosti nebo nepřítomnosti samice v blízkosti hnízda při návštěvě konkurence, predátora. Pamatuji, že v jednom roce bylo abnormálně brzké „rádoby“ jaro. Již v únoru bylo krásné slunečné a velice teplé počasí a tok a páření jestřábích párů v mnou pozorované lokalitě započal velice brzo. V průběhu dalších čtrnácti dnů však napadlo značné množství sněhu a tato sněhová pokrývka a nízké teploty se udržely po celý měsíc. V tomto roce se na dvou hnízdech vylíhla pouze dvě mláďata a na třetím pouze mládě jedno. V průběhu ostatních let, ať již předešlých nebo následujících, byly na těchto hnízdech a u těchto párů vyváděna většinou mláďata tři. Jestřáb lesní je u nás stále v očích převážné části myslivecké veřejnosti, přestože je celoročně hájen, považován za škodnou. Rovněž chovatelé holubů, drůbeže a bažantů, kteří obývají a mají své chovy v blízkosti lesa, by mohli o jeho urputnosti vyprávět story! Ale uvědomme si, že v případě strádání, hladu a zajištění krmení pro svá mláďata se takto chová každý dravec, každé zvíře. Pochopitelně, jestřáb je silný, odvážný a obratný lovec, který své lovecké zkušenosti a geny dokáže v těchto případech dokonale využít. O negativním vlivu na populaci drobné divoké zvěře v dnešní době však nemůže být ani řeč. Míním tím divokou populaci drobné zvěře, ne vypuštěné krotké bažantníky z voliér, vypuštěné těžké nelétavé kachny a jiné druhy zvěře odchovávané v zajetí, vyhnané z klecí bez pudu sebezáchovy do volné a tvrdé přírody. Tam pak dochází ze strany jestřába, ale i jiných druhů dravců a šelem ke škodám značným, řekl bych skoro stoprocentním. Tomu se však nemůžeme vůbec divit, když jim touto formou, mnohde ještě velice neodborně, takovouto potravu přímo nabízíme. V lesních honitbách a na divoké populaci zvěře jestřáb skoro neškodí. Rovněž nesmíme zapomenout, že i jestřáb plní funkci zdravotní policie a v první řadě loví jedince slabé, nemocné nebo jinak hendikepované, což vypuštěná krotká zvěř vždy je. Daleko větší a mnohonásobně vyšší, oproti tomu co uloví jestřáb a ostatní dravci, jsou škody a ztráty na drobné zvěři způsobené faktory civilizací. Nejvíce drobné zvěře hyne pod koly našich aut, další velké ztráty na zajících jsou způsobeny moderními a rychlými stroji se širokým záběrem při zemědělském hospodaření – posekáním. Hodně drobné zvěře hyne po chemickém ošetření země-

dělských kultur a dále pak při velkoplošném hospodaření s jednou plodinou, kdy při jejím sklizení dochází k hladovění, například u zajíce, a to v důsledku dlouhotrvající změny mikrofóry jeho žaludku. Tuto skutečnost, na které se podílí skoro každý z nás, však dokážeme chápat a nijak se jí nezabýváme. Pakliže nám však jestřáb lesní v období krmení mláďat zabije slepici či kohouta, jsme schopni mu, obrazně řečeno, do konce života vyhlásit válku na život a na smrt. Pro mě jako sokolníka, myslivce a lesáka však bude jestřáb lesní navždy dravcem zasluhujícím si můj obdiv, bude navždy králem lesů v ptačí říši naší krásné Vysočiny.

Doby lovu zvěře s loveckými dravci: jestřábem lesním

Od 1. 7. do 28. 2. straka obecná

Od 1. 7. do 28. 2. vrána obecná

Od 1. 8. do 31. 10. holub hřivnáč

Od 1. 9. do 30. 11. kachny

Od 1. 9. do 30. 11. lyska černá

Od 1. 9. do 31. 12. bažant obecný

Od 16. 10. do 15. 2. hrdlička zahradní

Od 1. 11. do 31. 12. králík divoký

Od 1. 9. do 31. 12. zajíc polní

Nevydařené-vydařené setkání v Medlešicích, září 2006

Již tradiční setkání ve Vestci bylo tento rok zahajováno v hospůdce u hlavní silnice v Medlešicích. Přestože je toto setkání organizováno vždy začátkem září, tedy poměrně brzo s ohledem dopelichání a rozlétání dravců, sešli jsme se zde v poměrně hojném počtu. Nálada a parta byla výborná. Já však tentokrát jel na setkání s jestřábicí, se kterou létám již šestý rok, pouze sledovačku a pouze sám. To však již z uvedeného důvodu, že jsem jiného jestřába rozlétaného kvůli přepelechání neměl. Zdeněk zde byl s mladou samicí, která však pochopitelně zatím neměla s lovem žádné zkušenosti. Oba jsme o slabinách svých jestřábů věděli. Jejich lovecká kondice však byla dobrá, takže jsme jako všichni ostatní doufali, že se dostaneme do zvěře. Jelikož jsme se pár týdnů neviděli, měli jsme si co říci. Po malém občerstvení, zaplacení loveckého vkladu a předložení potřebných dokladů se uskutečnil nástup a naše první sokolnické setkání v roce 2006 začalo. Po vyběhnutí několika zajíců pod nohama kolegů, na které má jestřábice vyražením reagovala, jsem se dostal do lovecké příležitosti i já. Když mi vyběhl zajíc a Bára vyrazila, tak jsem ji vypustil. Bára zaútočila a pronásledovala zajíce asi šedesát metrů, a když už byla nad ním a vše vypadalo velice slibně, tak si ho prohlédla, zřejmě se jí zdál veliký, nechala ho běžet a zatáhla tak půl kilometru do přílehlého lesíka. Zde si pohodlně sedla. Když jsem doběhl a zjistil, kde sedí, tak se jí ke mně vůbec nechtělo. Tím pro mě setkání skončilo. Po několika hodinách jsem jí stáhl na uvázaného holuba. To se již kamarádi vraceli, takže jsem se k nim přidal a vraceli jsme se na místo ranního srazu. Zdeněkovi se taky moc nedařilo, byli jsme na tom oba stejně. Ale tak to často chodí. Přes to jsme se těšili, že posedíme a pokecáme. A jelikož nelovíme pro kořist, ale pro vše krásné kolem, tak jsme naše neúspěchy rychle strávili. Nikdy není tak zle, aby nemohlo být hůř. Když jsem po nástupu dával Báru do bedny, přiběhl k nám najednou něčí velký pes, Bára se lekla, vyrazila a já zrovna protahoval dloužec otvorem v bedně. Ten jsem dostatečně pevně nedržel a Bára byla v tu ránu pryč. Pochopitelně s obratlíkem i dloužcem. Až skoro do samé tmy jsem ji hledal, neměla vysílačku, takže jsem hledal marně. V duchu jsem si nadával a vyčítal chybu, kterou jsem udělal. Horší bylo, že jsem věděl, co se může stát, když ulítne dravec s dloužcem. Zdeněk musel odjet, takže jsem jej již nezastihl. V Medlešicích bydlí kolega sokolník, který mi slíbil, že se hned od rána bude hledáním mého jestřába zabývat, protože já pracovně odjížděl

a nedalo se to odložit. Byli jsme telefonicky ve spojení, ale Milan pro mě žádné pozitivní zprávy v neděli neměl. Po jestřábovi jako by se zem slehla. Při četnosti zeleně v této vesnici a okolí, které jsem v sobotu dopoledne a odpoledne při hledání jestřába procházel a měl možnost vidět, se nebylo čemu divit. V pondělí ráno jsem musel do práce s tím, že k polednímu pojedu ke kolegovi a opět se hledání Báry budeme věnovat. Okolo deváté mi zvoní mobil, neznámé číslo, a když se představím a řeknu „prosím“, uslyším úžasnou větu: „Neulétl vám pták“? Hrnu ze sebe, že ano, kdo a odkud volá a kde ho viděl. Pán se mi představí, sdělí mi, že je myslivec a že mu můj jestřáb zabil kotě na jeho zahradě a že tam na něm právě sedí. Ptám se má dloužec? Myslivec neví, co to je, říkám takový provaz, a on, že jo. Znovu se ptám, zda ho k něčemu uvázal, a on, že ne, že je jestřáb naprosto v pohodě a krotký. Moc prosím a dost křičím, ať ho jde hned pořádně k něčemu festovnímu, opět zdůrazňuji pořádně, na několik uzlů uvázat a že za pět minut zavolám já jemu. Bylo to hodně dlouhých pět minut, ale když jsem zavola zpět a pán mě ujistil, že jestřába důkladně uvázal ke slabší jabloni a řekl mi, že se ho jestřáb vůbec nebál, spadl mi kámen ze srdce. Uvědomil jsem si, že zázraky se dějí a začal řešit náhradu škody. Pán mi řekl, že koťat má několik a žádné jiné nechce. A já se s ním domluvil, že co nejdříve přijedu. Koupil jsem velikou bonboniéru, vzal láhev dobré ohnivé vody a v duchu ocenil své čitelné jmenovky, kterou má každý dravec s telefonním číslem mít a kde mám i napsáno „Děkuji za zavolání“. Pádil jsem

do sousední vesnice od místa sobotního setkání, do Mikulovic. Když jsem měl zdravou, částečně nasycenou Bárů na ruce, již nebylo kam spěchat. Z myslivce se vyklubal opravdu velice dobrý chlapík, který sokolnictví fandí. Po družném hodinovém rozhovoru a předání odškodného jsme se rozloučili a já moc děkoval.

Jsem hlava dřeváka na jména, takže si to jeho nepamatuji, ale tímto děkuji ještě jednou. Volal jsem kolegovi Milanovi a pak Zdeňkovi, se kterým jsem se příští sobotu setkal na dalším sokolnickém setkání. Toto jsme si už užili. Přeji si, aby se nám takováto zaváhání nestávala, abychom dělali co nejméně chyb, a když už něco pokazíme, protože jsme jen lidi, tak ať to vždy dopadne tak, jako v tomto pravdivém příběhu.

Přímo z legislativy vyplývá povinnost složit zkoušky z myslivosti a následně sokolnické zkoušky. Než je člověk může vykonat, musí absolvovat minimálně roční praxi u zkušeného sokolníka. I u nás je možno získat a legálně držet nějakého dravce či sovu, avšak pouhý držitel není sokolník. To, co u nás odlišuje sokolníka od pouhého držitele, je sokolnický způsob držení a péče o dravce či sovy a osvojení si sokolnické filozofie, tak jak se historicky vyvinula právě u nás a v okolních zemích. K tomu, aby se člověk stal skutečným sokolníkem, nepostačí jen získat a obsáhnout velké množství teoretických informací týkajících se sokolnictví a péče o dravce, ale v našich podmínkách získat především spoustu praktických dovedností spojených s péčí o dravce. Je samozřejmostí, že sokolník u nás je schopen vyrobit si pro svého dravce poutka, je schopen mu nasadit obutí a zajistit si veškeré potřebné pomůcky. Ne vše se dá u nás zakoupit ve specializovaných prodejnách či na trzích jako v některých jiných zemích. Ale třeba i díky tomu jsou čeští sokolníci vesměs šikovní, schopni si poradit s nejrůznějšími praktickými problémy. V mnohém jim velmi pomáhá právě roční praxe, vedení zkušenými sokolníky a povinnost členství v některém sokolnickém středisku.

Právní normy upravující sokolnictví

Sokolnictví se po právní stránce týká celá řada právních předpisů, není tedy upraveno jediným právním předpisem, který by řešil a zodpovídal za všechny oblasti práva, které se sokolnictví dotýkají. Obdobně jako v německé právní úpravě lze právní předpisy dotýkající se sokolnictví rozdělit do několika oblastí, a to zejména na oblast mysliveckého práva, kterou představuje zákon č. 449/2001 Sb., o ochraně druhů volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin, regulováním obchodu s nimi a dalších opatřeních k ochraně těchto druhů (zákon o obchodování se zvláště chráněnými druhy), a třetí oblastí je obecná ochrana zvířat před týráním, kterou upravuje zejména zákon 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týráním. Ke specifickým českého právního řádu pak patří škála tzv. prováděcích právních předpisů nižší právní síly, a to především vyhlášek příslušných ministerstev, případně nařízení vlády. V případě těchto právních předpisů se jedná o právní předpisy odvozené, které musí být v souladu se zákonem, na jehož základě jsou vydány. Jejich účelem je podrobnější právní úprava primárních právních norem, tedy zákonů.

Zákon o myslivosti

Základní právní normou upravující sokolnictví je zákon č. 449/2002 Sb., o myslivosti.

Tento zákon upravuje mimo jiné:

– chov a zachování druhů zvěře volně žijící na území České republiky;

– výjimečné držení zvěře v zajetí, regulaci stavů zvěře, provádění lovu zvěře, včetně lovu na nehonebních pozemcích aj.

Většina dravců užívaných k sokolnickým účelům je dle ustanovení § 2 zákona o myslivosti zvěří, kterou nelze bez povolené výjimky lovit. K těmto dravcům patří: jestřáb lesní, káně lesní, káně rousná, krahujec obecný, moták pochop, poštolka obecná, roroh velký, sokol stěhovavý. Ostatní druhy dravců nejsou ve smyslu zákona o myslivosti považovány za zvěř.

U ustanovení § 44 zákona o myslivosti je definován lovecký dravec, kterým se rozumí dravec chovaný k sokolnickému využití, kdy nemusí jít o druh zvěře uvedený v § 2 písm. c) zákona o myslivosti. Zákon o myslivosti dále říká, že držení a chov loveckého dravce jsou možné jen na základě povolení výjimky ze základních podmínek zvláště chráněných živočichů podle předpisů o ochraně přírody (§ 56 zákona č. 114/1992 Sb., ve znění pozdější právní úpravy) a za podmínek v povolení uvedených. Tento právní stav předcházela novela zákona o ochraně přírody a krajiny, kdy velká část loveckých dravců již není držena na základě výjimky, ale na základě osvědčení. S tímto stavem se orgán státní správy myslivosti vyrovnává tak, že učiní dotaz u orgánu ochrany přírody, který mu sdělí, že dravec mající osvědčení již výjimku nepotřebuje. (Některé orgány státní správy myslivosti ani dotaz nečiní a bez dalšího akceptují předložené osvědčení.) Držitel loveckého dravce musí mít složený sokolnické zkoušky a být členem sokolnické organizace.

V praxi toto ustanovení zákona znamená, že rovněž musí mít slo-

ženy zkoušky z myslivosti, jejichž složení předchází speciálním sokolnickým zkouškám. Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, a předpisy vydané k jeho provedení jsou ve vztahu k zákonu o myslivosti a jeho prováděcím právním předpisům zvláštními předpisy, což v praxi znamená, že mají před nimi přednost. S tímto právním názorem se nelze ztotožnit. Z ustanovení § 2, 3 zákona o ochraně přírody a krajiny vyplývá, že tento zákon je předpisem všeobecným a právě vyjmenované zákony jsou ve vztahu k němu předpisy speciálními, avšak v praxi je často orgány ochrany přírody uplatňován právě názor o speciálnosti zákona o ochraně přírody a krajiny.

Zákon o myslivosti dále stanovuje podmínky pro lov zvěře, které se dotýkají i lovu s dravci. Je stanoveno, že kdo loví zvěř, musí mít u sebe lovecký lístek, povolenku k lovu a potvrzení o povinném pojištění, při lovu s loveckým dravcem jeho evidenční kartu. Zákon stanoví zakázané způsoby lovu zvěře, kdy je mimo jiné zakázáno chytat zvěř do jestřábích košů. Pokud se týká stanovení dob lovu jednotlivých druhů zvěře, zákon o myslivosti stanoví následující: lovit lze jen zvěř, která není hájena, a to ve stanovené době lovu. Doby lovu jsou stanoveny vyhláškou, která stanoví také bližší podmínky provádění lovu.

Prováděcí vyhláška k zákonu o myslivosti

K provedení některých ustanovení zákona o myslivosti slouží vyhláška č. 244/2002 Sb., která v části třetí, hlavě první stanoví bližší

pokyny pro používání loveckých dravců a způsob provádění sokolnických zkoušek. Vyhláška stanovuje, že lovecké dravce v sokolnictví mohou používat pouze osoby, které mají lovecký lístek, složili sokolnické zkoušky a používají lovecké dravce v souladu s ustanoveními zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.

K lovu zvěře může být použit pouze takový lovecký dravec, který svým způsobem lovu a velikostí odpovídá druhu a velikosti lovené zvěře.

Lovecký dravec musí být uvázán vždy za obě končetiny a během létání na volno nesmí být řemínky spojeny. Lovecký dravec musí být označen za účelem identifikace čitelnou jmenovkou chovatele s uvedením jeho adresy. Loveckého dravce lze na místo lovu nebo výcviku dopravovat nesením na ruce, případně v prostoru pro přepravu osob v osobním autě s úvazem na obou nohách, popřípadě s nasazenou sokolnickou čepičkou. Přeprava loveckého dravce v dopravních prostředcích na delší vzdálenost se řídí zákonem č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, ve znění pozdější právní úpravy. Vzhledem k tomu, že sokolnictví je způsob držení zvířete v lidské péči, vztahuje se na něj i legislativa veterinární. Základním veterinárním zákonem je zákon č. 166/1999 Sb., o veterinární péči. Tento zákon řeší z pohledu sokolníků především přesuny dravců mezi regiony a státy a veterinární podmínky organizování sokolnických akcí.

Sokolnické zkoušky

Lov s loveckými dravci mohou provozovat jen ti, kdo mají složeny sokolnické zkoušky. Citovaná vyhláška stanoví podrobně provádění sokolnických zkoušek, kdy je stanoveno, že sokolnické zkoušky se sestávají z písemné a ústní části, kdy uchazeč skládá zkoušku z následujících skupin předmětů:

- právní předpisy týkající se sokolnictví, historie sokolnictví, organizace sokolnictví v ČR, sokolnické zvyklosti a tradice;
- zoologie a biologie dravců, vlastnosti jednotlivých druhů dravců užívaných v sokolnictví;
- chov a držení loveckých dravců, základní onemocnění, jejich prevence a léčení, správná výživa, etologie, ochrana a péče o pohodu dravců;

– výcvik sokolnických dravců a sokolnické lovectví, zásady výcviku a lov jednotlivými druhy dravců.

Dále je vyhláškou stanoveno, kdo může a za jakých podmínek organizovat sokolnické zkoušky, požadavky na členy zkušební komise, která provádí sokolnické zkoušky, a způsob hodnocení znalostí uchazečů. Podrobnosti týkající se pořádání sokolnických zkoušek stanoví Zkušební řád pro sokolnické zkoušky.

Vyhláška 245/2002 Sb., o době lovu jednotlivých druhů zvěře a o bližších podmínkách provádění lovu, ve znění vyhlášky 480/2002 Sb., stanoví doby lovu zajíce polního a bažanta obecného loveckými dravci od 1. září do 31. prosince. Obecně lze říci, že vyhláška stanovuje příznivější podmínky pro lov loveckými dravci drobné zvěře než pro její lov odstřelem.

Ochrana přírody ve vztahu k sokolnictví

Oblast ochrany přírody je reprezentovaná zejména zákonem č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdější právní úpravy, a prováděcími právními předpisy k tomuto zákonu. Tento zákon je pro sokolnictví velmi omezujícím, neboť na základě jeho interpretace dochází k problémům se získáním dravců, jejich držení i chovem.

Od 1. 5. 2004 vstoupila v platnost zásadní novela tohoto zákona, která byla pro sokolníky příznivá v tom ohledu, že z působnosti zákona logicky vyňala dravce, kteří byli odchováni v zajetí.

V ustanovení § 3 odst. 1 písm. d) se říká, že živočichové držení v přímé péči člověka pocházející z odchovu v zajetí, označení nezaměnitelným způsobem a vzatí do evidence (o čemž je vydáváno osvědčení) nejsou volně žijícími živočichy. Výhody osvědčení jsou jednoznačné: osvědčení patří k dravci a nikoliv k jeho držiteli. Dojde-li ke změně držitele, nový držitel nemusí před převzetím dravce žádat orgán ochrany přírody o povolení této změny tak, jako je tomu v případě dravců držení na výjimku, kdy výjimka musí být udělena před převzetím dravce novým držitelem, pokud se nejedná o případ krajní nouze, což je ovšem nutné orgánu ochrany přírody dokazovat. (Obvykle tuto situaci odmítají akceptovat a chtějí i soukromé dravce odchované v zajetí přebírat do záchraných stanic do doby vyřízení výjimky pro nového držitele.) Stručně řečeno, osvědčením se zásad-

ním způsobem a v souladu s ústavou rozšířilo dispoziční právo legálních držitelů dravců. I na dravce s osvědčením se však bez výjimky vztahuje zákon o obchodování se zvláště chráněnými druhy.

Ostatní dravci využívaní v sokolnictví (mimo dravců cizího původu a křížence a ty, na něž bylo vydáno osvědčení po 1. 5. 2004) spadají do působnosti zákona o ochraně přírody a krajiny jako zvláště chránění živočichové, kdy zákon rozlišuje tři kategorie zvláště chráněných živočichů podle stupně jejich ohrožení. Prováděcí právní předpis pak stanoví, které konkrétní druhy spadají do příslušné kategorie. Zákon stanoví, že tyto živočichové jsou zvláště chráněnými živočichy a nelze je zejména chytat, chovat v zajetí, rušit, zraňovat nebo usmrcovat. Není dovoleno sbírat, ničit, poškozovat či přemisťovat jejich vývojová stadia nebo jimi užívaná sídla. Zákazy vztahující se na zvláště chráněné živočichy neplatí bez výjimek, když na základě ustanovení § 56 odst. 3 písm. i) zákona 114/1992 Sb. lze výjimku udělit k využití některých ptáků v malém množství v sokolnictví za podmínky, že jiný veřejný zájem výrazně převyšuje nad zájmem ochrany přírody, neexistuje jiné uspokojivé řešení a populace daného druhu bude udržena i nadále v příznivém stavu z hlediska ochrany. Tuto výjimku poskytuje orgán ochrany přírody. Na základě těchto ustanovení je tedy jak získávání, tak i držení a případný chov loveckých dravců orgány ochrany přírody striktně omezován, a to i v případech, kdy dravci jsou soukromým vlastnictvím jejich vlastníka, získání na základě legální koupě např. v zahraničí.

Obchodování a jiné komerční nakládání s volně žijícími živočichy (jejich dovoz a vývoz) se řídí zákonem č. 100/2004 Sb., o ochraně druhů volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin, regulováním obchodu s nimi a dalších opatřeních k ochraně těchto druhů (zákon o obchodování se zvláště chráněnými druhy). Ke koupi a prodeji a rovněž k nabízení ke koupi je třeba mít výjimku z obchodních činností dle příslušných ustanovení tohoto zákona. Obdobná výjimka je potřebná rovněž např. v situaci, kdy sokolník na základě živnostenského oprávnění s dravci provozuje biologickou ochranu letišť, ochranu skládek či vinic a za tuto činnost obdrží finanční odměnu. Stejně tak se za komerční činnost považují různé osvětové a školicí akce či výstavy, na nichž je vybíráno vstupné. I k této činnosti, zejména je-li provozována na základě smlouvy či na základě živnostenského oprávnění, je potřebná výjimka z obchodních činností. Závěrem lze říci, že získat loveckého dravce lze

jen ze zákonem stanovených podmínek a získání příslušných výjimek není vůbec snadné. Od sokolníků vyžaduje značné úsilí a alespoň základní orientaci v mnoha právních předpisech.

Ochrana zvířat proti týrání

Také zákon č. 246/1992 Sb., o ochraně zvířat proti týrání, nelze z hlediska právních norem upravujících sokolnictví opomenout. Zákon jednoznačně stanovuje, co se považuje za týrání zvířat, a stanovuje podmínky ochrany zvířat před týráním.

Z hlediska sokolnictví je důležité následující ustanovení zákona na ochranu zvířat proti týrání, které stanoví, že za týrání se považuje cvičit nebo zkoušet zvíře na jiném živém zvířeti, používat jiných živých zvířat jako lákadel, štvát zvířata proti sobě, aniž by to vyžadoval lov nebo příprava zvířete k jeho vypouštění do volné přírody. Tímto ustanovením je tedy legalizován výcvik loveckých dravců.

V souvislosti s ochranou zvířat proti týrání je nutno upozornit na existenci 2 vnitřních předpisů, které stanovují životní podmínky dravců a sov držených v lidské péči tak, aby nedocházelo k jejich strádání. Nutnost jejich existence je dána právě zákonem na ochranu zvířat proti týrání. Těmito předpisy jsou „Řád chovu dravců a sov v péči člověka“ a „Řád ochrany dravců a sov při veřejném vystoupení“, které byly schváleny Ústřední komisí na ochranu zvířat proti týrání Ministerstva zemědělství České republiky.

Tolik tedy jen ve stručnosti k právním normám upravujícím sokolnictví. Všem aktivním i začínajícím sokolníkům mohou jen doporučit, aby se s právními předpisy upravujícími sokolnictví alespoň v těch nejzákladnějších rysech obeznámili, protože porušení těchto norem je sankcionováno a jednání v rozporu s nimi je považováno za přestupek či jiný správní delikt. Za spáchání přestupku či správního deliktu hrozí obviněným a následně usvědčeným nemalé finanční sankce, pokuty se pohybují řádově v deseti i statisících. V některých závažnějších případech může dojít i k naplnění skutkové podstaty některého trestného činu. Ne nadarmo je jedním z předmětů sokolnických zkoušek právě právo, kde jsou ověřovány znalosti základních právních předpisů týkajících se sokolnictví. Před sokolnickými zkouškami jsou pro uchazeče o sokolnické zkoušky pořádána školení, na nichž je právě právním otázkám věnována náležitá pozornost.

Právní stav týkající se sokolnictví lze ve stručnosti shrnout do několika bodů:

- sokolnictví ve smyslu ustanovení zákona o myslivosti nemůže provozovat každý;
- sokolnictví ve smyslu lovu se sokolnickými cvičenými dravci nelze provozovat bez omezení;
- dravce lze legálně získat koupí, darováním či jiným právním úkonem ve smyslu občanského či obchodního zákoníku, případně na základě výjimky udělené orgánem ochrany přírody (v případě těch druhů dravců, které jsou zvěří, také orgánu státní správy myslivosti);
- při komerčním nakládání s dravci a sovami je nezbytná výjimka z obchodních činností;
- při nakládání s dravci je třeba respektovat předpisy ochraňující zvířata před týráním.

Něco o klubu sokolníků ČMMJ

Historie klubu

Klub sokolníků byl založen 11. 11. 1967 na zakládající konferenci v Opočně pod Orlickými horami jako součást tehdejšího Českého mysliveckého svazu. Tento významný krok byl umožněn vydáním vyhlášky č. 4 MZ, která povolovala lov zvěře loveckými dravci.

Tomuto kroku předcházela léta práce sokolnických nadšenců. Hrabě Mensdorf-Pouilly z Chotělic u Nového Bydžova se stal první výraznou osobou českého sokolnictví 20. století a již v roce 1929 se pokusil založit sokolnickou organizaci. Popularizoval sokolnictví především u myslivecké veřejnosti svými fundovanými články ve Stráži myslivosti a byl velice zdatným sokolníkem, který průkopnicky našel cestu k novodobému stylu lovu pomocí sokolů – takzvanému krouživému čekání. Po druhé světové válce to byl především dr. Jiří Brdlička z Říčana a později například Svatopluk Doubrava, který kolem sebe soustředil skupinky zájemců v Hradci Králové.

Prvním předsedou byl zvolen Karel Bohatý. V regionálních centrech s výskytem skupin sokolníků vznikala střediska – základní organizační jednotky klubu. Se založením klubu se též začala psát dlouholetá tradice setkání sokolníků v Opočně.

V počátcích historie klubu byl jednoznačně nejpoužívanějším dravcem jestřáb lesní, se kterým sokolníci lovíli bažanty a zajíce.

Popularizací sokolnictví velmi přispěla první česká odborná sokolnická publikace, Sokolnictví, která vyšla dva roky po založení klubu a jejíž autor je hrabě Štemberk, synovec výše zmíněného Bedřicha Mensdorfa-Pouillyho. Tato publikace dala ucelený pohled na problematiku sokolnictví v celé šíři. České sokolnictví nabývalo rozmachu a tradiční národní setkání sokolníků v Opočně se stávalo především v 80. letech prestižní záležitostí vyhledávanou českými, slovenskými a zahraničními sokolníky. Tato léta, kdy klub vedl zatím nejdéle sloužící předseda Václav Svoboda, byla též ve znamení prvních odchovů vzácných sokolovitých dravců a jejich reintrodukce.

V roce 1991 vstoupil Klub sokolníků ČMMJ do mezinárodní sokolnické asociace (IAF). Tato organizace vznikla v roce 1968 na podporu sokolnictví a ochrany dravých ptáků. Dnes sdružuje sokolnické kluby ze 40 zemí světa s celkovou základnou 12 500 členů. 90. léta byla ve znamení razantní změny struktury používaných druhů sokolnických dravců. Dříve silně zastoupený jestřáb lesní byl postupně nahrazován do té doby nedostupnými sokoly a raroxy, které se dařilo stále častěji členy klubu odchovávat. Další příčinou tohoto jevu bylo otevření hranic, čímž se k nám dostali i exotičtí dravci, například roroh lovecký, Harris howk nebo sokol šahin. I tyto dravce se začalo dařit na přelomu tisíciletí odchovávat.

Klub sokolníků ČMMJ (Českomoravská myslivecká jednota)

Klub sokolníků ČMMJ sdružuje aktivní sokolníky Čech, Moravy a Slezska.

Je jedinou sokolnickou organizací v naší zemi a patří k největším na světě. Je součástí Českomoravské myslivecké jednoty a základní organizační složkou klubu jsou sokolnická střediska.

V současné době má klub sokolníků ČMMJ více než 450 členů. Nejpoužívanějšími dravci jsou jestřáb lesní, roroh velký, sokol stěhovavý, kříženci velkých sokolů, dále orel skalní a na popularitě získávají i někteří exotičtí dravci jako například káně Harrisovo nebo káně rudochvostá. Členové klubu sokolníků ČMMJ se řídí platným

organizačním řádem. V Klubu sokolníků je řada chovatelů. Část odchovaných dravců se používá dále pro sokolnictví, část pro posilování a doplňování chovné základny a významný počet mláďat se vypouští i zpět do přírody. V tomto směru je největším úspěchem hnízdění sokola stěhovavého v Praze od roku 1995 na Týnském chrámu, přičemž samice v tomto páru prokazatelně pochází z chovu členů klubu.

Organizační řád klubu sokolníků ČMMJ

§ 1

Úvodní ustanovení

1. Klub sokolníků Českomoravské myslivecké jednoty (dále jen „klub“) je zřízen v souladu se zákonem č. 449/2001 Sb., o myslivosti, a s ustanovením § 9 odst. 1 stanov Českomoravské myslivecké jednoty za účelem uchování tradic sokolnictví jako součásti myslivosti v České republice, jeho dalšího rozvoje, ochrany, držby, chovu a výcviku dravců, jakož i lovu s nimi a ochrany jejich životního prostředí. Klub je organizační složkou ČMMJ bez právní subjektivity.
2. Organizaci a činnost klubu upravuje tento organizační řád klubu.
3. Klub sokolníků užívá vlastní znak, který vychází z nálezu stříbrného terčíku s motivem sokolníka na koni z období Velké Moravy.

§ 2

Poslání klubu

1. Posláním klubu je provozování sokolnictví jako nedílné součásti kulturních tradic, myslivosti, ochrany přírody a krajiny, která je systematicky propojenou řadou činností v chovu a ochraně zvěře, včetně péče o trvalý rozvoj těchto hodnot.
2. Klub plní své poslání tak, že sdružuje v sokolnických střediscích členy ČMMJ, kteří jsou nebo mohou v souladu s právními předpisy České republiky a mezinárodními úmluvami, jimiž je Česká republika vázána, být držiteli nebo chovateli dravců (dále jen „sokolníci“). A dále:
 - a) zachovává a rozvíjí tradice sokolnictví a dbá o dodržování ustálených pravidel výcviku a lovu s dravci v souladu s právními předpisy České republiky a mezinárodními úmluvami;
 - b) aktivně se podílí na ochraně dravců v přírodě, jejich biotopů a hnízdišť;
 - c) podílí se na vědecké činnosti v oblasti ochrany a biologie dravců a sokolnictví;
 - d) působí na soustavný růst odborné a praktické úrovně sokolníků, vydává zpravodaj klubu;
 - e) eviduje sokolníky a lovecké dravce jimi držené a chované;
 - f) podporuje odchov dravců v péči člověka;
 - g) účinně napomáhá při zajištění péče o handicapované dravce;
 - h) organizuje na základě pověření Ministerstva zemědělství sokolnické zkoušky;
 - i) pořádá sokolnická setkání;
 - j) seznamuje veřejnost se životem dravců, jejich významem v přírodě a s nutností jejich ochrany;

- k) metodicky vede kroužky zájemců o sokolnictví především z řad mládeže a organizuje jejich činnost;
- l) spolupracuje s orgány ochrany přírody a dalšími orgány a organizacemi, institucemi, fyzickými a právníckými osobami, jejichž činnost se dotýká zájmů sokolnictví, myslivosti a ochrany přírody;
- m) navazuje a rozvíjí spolupráci se zahraničními sokolnickými a loveckými organizacemi, aktivně se podílí na činnosti Mezinárodní sokolnické asociace I. A. F. (International Association for Falconry and Conservation of Birds of Prey) a C.I.C. (Conseil International de la Chasse et de la Conservation du Gibier).

§ 3

Sídlo klubu

Sídlem klubu je sekretariát ČMMJ, Jungmanova 25, Praha 1.

§ 4

Orgány klubu

1. Orgány klubu jsou členská schůze klubu, sněm, sokolnická rada, výbor klubu a dozorčí rada. Funkce členů výboru klubu, sokolnické rady a dozorčí rady jsou volené. Volební období je pětileté. Tyto volené funkce jsou funkcemi čestnými, stejně jako funkce volené v rámci sokolnických středisek. Funkci člena výboru klubu nelze kumulovat s funkcí člena dozorčí rady. Z funkce může člen výboru klubu či dozorčí rady odstoupit na základě písemného oznámení členské schůzi klubu, které učiní prostřednictvím předsedy klubu, případně místopředsedy klubu. Po zbytek volebního období bude funkce obsazena v doplňovacích volbách na nejbližší členské schůzi klubu nově zvoleným členem. Člen výboru klubu nebo dozorčí rady může být z funkce odvolán na základě neplnění povinností členskou schůzí klubu.

2. Členská schůze klubu je vrcholným orgánem klubu a koná se nejméně jednou ročně.

a) Členská schůze klubu je svolávána předsedou klubu zpravidla prostřednictvím jednatele a vedoucích sokolnických středisek písemně nejpozději 30 dnů předem s udáním pořadu jednání, o návrzích změn programu vzešlých v průběhu členské schůze může být jednání, souhlasí-li s tím nadpoloviční většina přítomných sokolníků.

b) Členské schůzi přísluší zejména:

- schvalovat dlouhodobou strategii klubu;
- v případě aktuální potřeby zřizovat odborné komise a pracovní skupiny, jmenovitě určovat jejich členy, náplň činnosti, či je pověřit výkonem usnesení;
- projednávat a schvalovat zprávy o činnosti a hospodaření klubu a vzít na vědomí zprávu dozorčí rady za uplynulé období;
- schvalovat plán činnosti klubu na další období;
- pořizovat o jednání a usnesení členské schůze záznam;
- jako odvolací orgán rozhodovat o odvoláních proti rozhodnutí sokolnické rady zejména o vyloučení či znovupřijetí do klubu;
- jako odvolací orgán rozhodovat v případě, že vedoucí střediska není do funkce potvrzen sokolnickou radou;
- stanovit výši klubového příspěvku;
- navrhopvat udělení čestného členství v ČMMJ (klubu);
- navrhopvat sokolníky na vyznamenání ČMMJ a ocenění v klubu.

c) Členská schůze je schopna přijímat usnesení, je-li přítomna nadpoloviční většina sokolníků; hodinu po zahájení určeném v pozvánce je schopna se usnášet i za přítomnosti menšího počtu sokolníků; k přijetí usnesení je třeba souhlasu prosté většiny přítomných sokolníků.

3. Sněmem se nazývá členská schůze klubu konaná každých 5 let, která je schůzí volební. Sněm může být svolán mimořádně i v kratším intervalu. Sněmu přísluší zejména volit předsedy klubu. Volby členů výboru klubu a dozorčí rady probíhají tak, že z navržených kandidátů na jednotlivé funkce účastníci sněmu odevzdávají svůj

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.